

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут інноваційних освітніх технологій
Кафедра фінансів ім. С. І. Юрія

ЦАРУК Олександр Олександрович

Використання тренінгів та ігрових технологій у професійній підготовці фахівців з фінансової грамотності / Use of trainings and game technologies in professional training of specialists in financial literacy

спеціальність: 015 16 – Професійна освіта
освітньо-професійна програма – Фінансова грамотність

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка
групи ПОФГм-21
Царук О.О.

підпис

Науковий керівник:
к.е.н., доцент
Карпишин Н.І., к.пед.н, доцент
Левандовська І.З.

підпис

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«__» _____ 2020 р.

Завідувач кафедри
_____ О.П.Кириленко

Тернопіль – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	Помилка! Закладку не визначено.
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ	7
1.1. Сутність фінансової грамотності та її структурна організація.....	7
1.2. Мета, завдання та необхідність підготовки фахівців з фінансової грамотності в Україні	19
Висновки до 1-го розділу	30
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ З ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ.....	32
2.1. Методи і форми ігрового та тренінгового навчання	32
2.2. Методика проведення гри у навчанні фінансовій грамотності	39
2.3. Тренінги та їх роль у професійній підготовці фахівців з фінансової грамотності	54
Висновки до 2-го розділу	65
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ.....	67
3.1. Інноваційні підходи та сучасні практики професійної підготовки фахівців з фінансової грамотності.....	67
3.2. Педагогічні умови та методичні рекомендації щодо забезпечення ефективності використання ігрових технологій, тренінгів в практиці організації навчальної діяльності закладів освіти	77
Висновки до 3-го розділу	86
ВИСНОВКИ	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ НАУКОВИХ ДЖЕРЕЛ	91
ДОДАТКИ	98

ВСТУП

В умовах інтенсивного пошуку шляхів оптимізації економічного розвитку України проблеми формування фінансової культури населення набувають особливої актуальності в складних соціально-економічних умовах, вона безпосередньо залежить від здатності кожної людини не лише в них орієнтуватися, а і реалізувати себе, коректно програмувати свій життєвий простір. Закономірно, що в основі фінансової культури лежить фінансова грамотність населення, кожного громадянина зокрема. яка передбачає їх спроможність .

Нині у світі фінансова грамотність і фінансова освіта об'єктивно поширюються, адже світова спільнота усвідомлює значення освіченості громадян у контексті збереження фінансової стабільності країн. Уже понад сто країн світу на державному рівні вирішують проблеми підвищення рівня фінансової грамотності та фінансової освіти населення завдяки відповідним програмам, що узгоджуються з національними стратегіями

Згідно даних дослідження USAID, Індекс фінансової грамотності в Україні становить 11,6 балів, тоді як його середній показник є 13,3 бали. Причому рівень фінансової грамотності є найнижчим у віковій групі 18 – 24 роки (10,6 бала проти 12,1 у віковій групі 25 – 34 роки). Низький результат пов'язаний з недостатніми базовими фінансовими знаннями, зокрема в сфері коротко- і довгострокового фінансового мислення, ведення особистого бюджету, реалізації виваженої фінансової поведінки у контексті здійснення заощаджень та фінансового планування. Це вказує на те, що пріоритетними мають стати ініціативи щодо поширення викладання фінансової грамотності в школах, адже 70% опитаних у цьому дослідженні хотіли б, щоб дітей навчали, як управляти особистими фінансами. Тому проходження інтенсив-тренінгу з підвищення рівня фінансової грамотності є надзвичайно актуальним, важливим та необхідним для кожного українця, не залежно від віку, професії, соціального статусу тощо [1].

Слід відмітити, що сучасні фінансові відносини розвиваються в умовах поєднання ринкової засад розвитку економіки та державного регулювання, диктують необхідність підвищення рівня фінансової культури особистості, її основи – фінансової грамотності, яка повинна допомогти людині адаптуватися до сучасних соціально-економічних реалій, розвивати свою активність, суб'єктність, підприємливість, визначаючи своє майбутнє, реалізуючи свій потенціал розвитку.

Формування фінансової грамотності людини є актуальним для всіх верств населення, безвідносно до видів діяльності, вікової приналежності. Однак, найбільш системно та цілеспрямовано фінансову грамотність можна формувати і системі освітньої діяльності всіх рівнів, починаючи від молодшого шкільного віку. Науково обґрунтовано, що чим раніше дитина у прийнятних для неї формах знайомиться з азами фінансових відносин, тим повнішим та системнішим буде формування її фінансової грамотності на наступних освітніх рівнях, і далі – по життєво розвиваючи свою здатність вільно орієнтуватись у цій складній і динамічній сфері.

Саме тому у Концепції «Нова українська школа» визначено одну з 10 ключових компетентностей – *ініціативність і підприємливість*, яка трактується як «уміння генерувати нові ідеї й ініціативи та втілювати їх у життя з метою підвищення як власного соціального статусу та добробуту, так і розвитку суспільства і держави. Вміння раціонально вести себе як споживач, ефективно використовувати індивідуальні заощадження, приймати доцільні рішення у сфері зайнятості, фінансів тощо». Ця компетентність формується, починаючи з першої освітньої ланки – початкової школи. З кожним наступним етапом навчання програма ускладнюється, завершуючись спеціальним навчальним курсом «Фінансова грамотність» для учнів 10, 11 класів, програма якого була спроектована на основі комплексного дослідження «Науково-методичні засади впровадження фінансової грамотності у навчально-виховний процес навчальних

зкладів» на 2012 - 2019 роки». У змісті Державного освітнього стандарту (2019) рекомендовано у школах, ліцеях та інших типах середніх навчальних закладів активне впровадження навчальних дисциплін фінансового змісту. Існує значна кількість ініціатив, які пов'язані з впровадженням курсів/спекурсів в навчальні плани підготовки фахівців різних галузей, а не лише спеціальностей фінансово-економічного спрямування.

Закономірно, що завершення інституційного навчання не може означувати процес завершення розвитку фінансової грамотності людини, він продовжується у різних неформальних та інформальних типах освіти, самоосвітній діяльності в тому числі.

Актуальність проблеми та широка сфера її об'єктивації обумовлює необхідність посилення ефективності професійної підготовки спеціалістів, які були би спроможні у різних типах навчальних закладів, системі післядипломної освіти системно працювати над підвищенням рівня фінансової грамотності населення, молодих людей як перспективних суб'єктів досягнення фінансового благополуччя країни, кожного її громадянина.

Відповідно до розробленої у Тернопільському національному економічному університеті освітньо-професійної програми «Фінансова грамотність» Другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 015 «Професійна освіта (сфера обслуговування)» 2020 року метою програми є підготовка фахівців, компетентності яких уможливають застосування методів професійної освіти спрямованих на формування у студентів теоретичних знань та вироблення практичних навиків щодо ефективного управління особистими фінансами і підвищення рівня фінансової грамотності, а також оволодіння сучасними підходами до викладання фінансової грамотності у навчальних закладах України.

Інтегральна компетентність фахівці визначається як «Здатність розв'язувати складні задачі і проблеми в освітній і виробничій галузях

відповідно до спеціалізацій або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог» (там само). Отож, у освітньо-професійній програмі підготовки фахівця цієї галузі знань закладено компетентнісний підхід, який передбачає формування його здатності не лише визначені професійні функції за відповідними професійними стандартами, а готовність до діяльності у складних та невизначених умовах, яка потребує теоретичної грамотності, на основі якої формуються власні практики, інноваційної спрямованості розвитку професійної діяльності. Усе це потребує дослідницької діяльності, спроможності на основі аналітико-прогностичних дій визначати адекватну модель професійної поведінки.

Зважаючи на сучасні тенденції розвитку освіти, пов'язані з переходом на компетентнісну модель організації навчально-виховного процесу, особливого значення набувають інноваційні форми, методи, технології його організації, до яких відносяться тренінги та ігрові технології. Їх головна особливість – активність та усвідомленість знання, особистісна орієнтованість процесу, наближеність діяльності до контексту реальних життєвих ситуацій. Вони дають можливість засвоювати навчальну інформацію, спрямовуючи її на вироблення практичних навичок, формування відповідних моделей поведінки в різноманітних проблемних чи конфліктних ситуаціях, у сфері підприємництва, при плануванні свого бюджету, подій, які потребують фінансових розрахунків.

Означені вище чинники, які вказують на сутність та актуальність проблеми, обумовили вибір теми дослідження: «Використання тренінгів та ігрових технологій у професійній підготовці майбутніх фахівців з фінансової грамотності».

Мета дослідження полягає у вивченні особливостей тренінгів та ігрових технологій у процесі розвитку майбутніх фахівців з фінансової грамотності, визначення умов їх практичного використання .

Завдання дослідження:

- з'ясувати сутність поняття «фінансова грамотність», її змісту, структурної побудови;

- узагальнити методичні підходи до розвитку фінансової грамотності у професійній підготовці фахівців особливості змісту, форм та технологій

- вивчити теорію та практику використання ігрових та тренінгових технологій у контексті сучасних підходів до розвитку фінансової грамотності

- узагальнити результати досліджень науковців щодо забезпечення ефективності ігрових та тренінгових технологій в практиці організації навчальної діяльності закладів освіти.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх фахівців з фінансової грамотності

Предмет дослідження – тренінги та ігрові технології як форми підготовки майбутніх фахівців з фінансової грамотності

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження опубліковано тези у збірниках: «Управління фінансами держави, регіону, підприємства та домогосподарства: погляди студентської молоді»: збірн. матер. Сьомої Всеукр. студ. Інтернет-конф. Кафедри фінансів ім. С.І. Юрія, м. Тернопіль, 17 квіт. 2020 р. Тернопіль: ТНЕУ, 2020) та «Актуальні питання фінансової теорії і практики: збірник матеріалів Сьомої заоч.-дист.конференції студентів і молодих вчених (м.Тернопіль, 30 листопада 2020 р.).

Структура роботи. Кваліфікаційна випускна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Дипломна робота містить 3 таблиці, 3 рисунки, 54 джерела використаної літератури та 1 додаток.

РОЗДІЛ І.**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
ФАХІВЦІВ З ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ**

1.1. Сутність фінансової грамотності та її структурна організація

Проблемам трактування сутності фінансової грамотності, її ведучим характеристикам, структурній будові, а також стратегії та технологіям підвищення рівня фінансової грамотності населення України у своїх наукових роботах розглядали такі вчені, як О.Блискавка, А.Зеленцова, Л.Захаркіна, М.Катериніна, Т.Кізима, А.Климчук, І.Ломачинська, Б.Приходько, Т.Смовженко, І.Соркін, Д.Радзішевська, І.Шпак, С.Юрій та ін. Аналіз досліджень з зазначеної проблематики свідчить про багатоаспектність проблематики та неоднозначність позицій авторів.

Як відмічає Кізима Т., «...нині у світі фінансова грамотність і фінансова освіта об'єктивно поширюються, адже світова спільнота усвідомлює значення освіченості громадян у контексті збереження фінансової стабільності країн. Уже понад сто країн світу на державному рівні вирішують проблеми підвищення рівня фінансової грамотності та фінансової освіти населення завдяки відповідним програмам та національним стратегіям. Це зокрема Австралія, Австрія, Бельгія, Великобританія, Естонія, Індонезія, Іспанія, Ізраїль, Італія, Казахстан, Канада, Німеччина, Нова Зеландія, ПАР, Польща, Республіка Корея, Росія, Румунія, Словаччина, США, Чехія, Японія та інші. Також у деяких країнах діють спеціальні закони щодо фінансово-економічної грамотності та освіти, зокрема в США та Великобританії [3].

Для дослідження проблеми важливим є розуміння її головних понять «грамотність» і «фінансова грамотність», а також з'ясування структурної організації.

У рекомендаціях Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), (англ. Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD)) фінансова грамотність визначається як сукупність теоретичних знань, а також здатність населення використовувати свої знання на практиці.

Фінансова грамотність складається з ефективного управління власними фінансами, здійснення обліку доходів та витрат, уміння орієнтуватися в особливостях різноманітних фінансових продуктів та послуг, мати актуальну інформацію щодо ситуації на фінансових ринках, приймати обґрунтовані рішення щодо фінансових продуктів і послуг та нести відповідальність за такі рішення [4].

Інститут соціально-фінансових досліджень визначає сутність поняття більш розлого, акцентуючи увагу на різновидах форм прояву фінансової грамотності, таких як «вміння читати, аналізувати, управляти і виділяти ті фінансові умови, які впливають на матеріальне благополуччя. Це включає до себе здатність розрізняти варіанти фінансових рішень, обговорювати грошові та фінансові питання без дискомфорту, будувати плани на майбутнє, і грамотно реагувати на події, які впливають на повсякденне життя з фінансової точки зору, у тому числі події у світовій економіці».

Аналіз літературних джерел дає можливість дійти висновку, що немає однозначності у визначенні головних категорій, а також трактування їх сутності, змісту структури.

Поняття «грамотність» традиційно трактують як результат систематизованої навчальної діяльності людини і воно має широкий спектр використання. Так розрізняють комп'ютерну, екологічну, правову, професійну, технологічну, економічну, загальнокультурну, соціально-комунікативну, громадсько-правову, політичну, економічну, географічну та інші види грамотності.

Калініченко О.О., Вікарчук О.І., Ніколаєнко С.М відмічають, що «будь-яке визначення терміна припускає спроможність особи отримувати знання і розвивати навички, необхідні для прийняття правильного рішення із розумінням його можливих фінансових наслідків. Відповідний рівень фінансової

грамотності особи дає їй змогу управляти власними ресурсами за обставин, що змінюються. Крім терміна «фінансова грамотність», часто вживають термін «фінансова освіта» як тотожні за значенням. Однак фінансова грамотність – ширше поняття, оскільки воно охоплює як розуміння, так і поведінку, яка включає відчуття власного потенціалу, спроможність використовувати знання для прийняття раціональних рішень із метою поліпшення поточного та майбутнього фінансового стану особи. Тому фінансову освіту розглядають як процес поліпшення громадянами своїх знань та розуміння фінансових понять, послуг та продуктів. [5]

Науковці О. Блискавка, А. Зеленцова стверджують, що «досі не існує єдиного усталеного визначення поняття «фінансова грамотність», тож навіть науковці по різному тлумачать значення цього терміна. Дехто трактує його у широкому сенсі, вважаючи, що він означає рівень розуміння економічних чинників і механізмів впливу економічних умов та обставин на процес прийняття рішень домогосподарствами. Інші вважають, що цей термін має досить вузьке значення і стосується лише базових навичок управління фінансовими ресурсами, зокрема формування бюджету, заощаджень, інвестицій і користування послугами зі страхування» [6].

Термін «грамотність» асоціюється з видами діяльності, навчальними дисциплінами і вказує на здатність людини ефективно діяти на основі отриманих у процесі навчання знань, сформованих компетентностей.

Тобто грамотність є базовим компонентом здатності людини до ефективної діяльності у відповідних ситуаціях різних сфер життєдіяльності суспільства на основі отриманої інтегральної, а також заганоосвітніх та фахових компетентностей.

«Фінансова грамотність» трактується як один з її різновидів, яка відповідає за здатність регулювання відносин у складній фінансовій сфері життєдіяльності людини, розвитку держави, її фінансово-економічного сектора.

Всесвітній Банк, Міжнародне співтовариство трактують поняття «фінансова грамотність» як здатність людини приймати обґрунтовані рішення; уміння приймати ефективні фінансові рішення з короткостроковою і довгостроковою перспективою.

Дослідники Блискавка О., Зеленцова А. зазначають, що фінансова грамотність – це той стан, коли ви просто живете, а не приділяєте велику частину свого життя на те, щоб шукати нові джерела доходу: у вас вже є пасивний дохід, який регулярно і постійно приносить вам гроші.[7]

Т.О. Кізима пропонує такий варіант трактування категорії «фінансова грамотність: «сукупність світоглядних позицій (установок), знань і навиків громадян щодо ефективного управління особистими фінансами та здатність компетентно застосовувати їх у процесі прийняття фінансових рішень» [3]

Ломачинська І.А визначає сутність цього поняття у наступний спосіб: «це спосіб мислення, котрий передбачає використання оптимальних шляхів та раціональних ідей для покращення якості та рівня життя як окремої людини, так і всього суспільства загалом.[8]

Отже, попри різність позицій дослідників у трактуванні сутності поняття, різних авторів, а також офіційних державних інституцій спостерігається значна частина спільних позицій, які, передусім, полягають у тому, що фінансова грамотність – це інтегральна здатність особистості вільно орієнтуватися в фінансових умовах, які постійно змінюються. А це означає, що в основі грамотності лежать не завчені типові стереотипи фінансових дій, моделей фінансової поведінки, а здатність прийняти ефективне рішення на основі оперативного аналізу конкретної фінансової ситуації у комплексі її найбільш значущих характеристик та врахування зовнішніх чинників впливу, які кожний раз привносять свої корективи і впливають на процес прийняття рішення. Саме тому дослідник Т.О. Кізима вказує на важливість світоглядних позицій в структурі фінансової грамотності, а Ломачинська І.А зазначає необхідність

формування відповідного способу мислення як основи фінансової грамотності, що в комплексі формують усвідомлену діяльну сну позицію особистості, спроможної діяти у визначених фінансових ситуаціях усвідомлено та компетентно.

За визначенням Єврокомісії, забезпечувати фінансову грамотність суб'єктів навчання має фінансова освіта – «процес, в результаті якого особи покращують свої знання про фінансові продукти та концепції і за рахунок інформації, інструктажу та/або об'єктивних рекомендацій виробляють навички та зміцнюють довіру, щоб розуміти (фінансові) ризики і мати можливість робити усвідомлений вибір, дізнатися про те, куди звертатися за допомогою, а також вміти робити інші ефективні дії, щоб покращувати свій фінансовий добробут і забезпечити захист своїх інтересів». Кінцеву мету фінансової освіти Єврокомісія визначила так: «розвинути здатність споживача і власника маленької фірми розуміти сутність фінансового продукту і приймати кваліфіковані, продумані рішення».

Дослідження питання про зміст фінансової грамотності дозволило встановити, що проблематика фінансової грамотності охоплює широке коло тем, серед яких основними є:

- обізнаність у питаннях банківських послуг і споживчого кредитування;
- управління власним бюджетом і управління фінансовими ризиками (у тому числі недопущення формування надлишкової заборгованості і ризику банкрутства);
- питання страхування і розуміння принципів інвестування та співвідношення між рівнем прибутковості і ризику;
- знання прав споживача і вимог обов'язкового розкриття інформації;
- планування пенсійного періоду і фінансового забезпечення основних подій життєвого циклу людини.

Опанування цих питань потребує системного підходу до фінансової освіти громадян України і вироблення національної стратегії підвищення ФГ населення, яке було здійснене у 2012 році і знайшло відображення у Стратегії реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012-2017 рр. [9]

Складність і неоднозначність поняття «фінансова грамотність» пояснює неоднозначність дослідників у визначенні її структури, змістового наповнення.

Проаналізуємо суть та структуру фахової компетентності спеціаліста з розвитку фінансової грамотності відповідно до розробленої у Тернопільському національному економічному університеті освітньо-професійної програми «Фінансова грамотність» другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 015 «Професійна освіта (сфера обслуговування)» 2020 року [2]

Компетентності передані через комплекс здатностей до відповідних видів діяльності:

- Здатність розуміти тенденції в освіті, структуру й цілі освітніх систем та бути в змозі визнавати їх потенційні наслідки.

- Здатність розпізнавати та реагувати на різноманітність студентів і складнощі освітнього процесу.

- Здатність використовувати електронне навчання та інтегрувати його в освітнє середовище.

- Здатність застосовувати нові підходи до аналізу, прогнозування, критичного осмислення проблем у професійній діяльності та прийняття рішень у складних непередбачуваних умовах.

- Здатність розробляти і керувати проектами у галузі відповідно до спеціалізації, здійснювати їх інформаційне, методичне, матеріальне, фінансове та кадрове забезпечення.

- Здатність управляти стратегічним розвитком команди в процесі здійснення професійної діяльності.

- Здатність до самоосвіти та підвищення кваліфікації.
- Здатність викладання фінансової грамотності в закладах освіти та проведення наукових досліджень у сфері фінансів
- Здатність управляти особистими доходами і витратами з урахуванням напрацювань поведінкових фінансів та використовувати у педагогічній діяльності набуті знання
- Здатність ідентифікувати ризики та розпізнавати шахрайство у сфері фінансовій сфері

Проведений аналіз засвідчує, що структура фінансової грамотності фахівців, окрім теоретичної, практичної складових компетентності, що включає знання і розуміння процесів у секторі фінансового розвитку держави, передбачає готовність до адекватної організації навчального процесу студентів відповідно до інноваційних тенденцій розвитку компетентнісної професійної освіти. Майбутній викладач з фінансової грамотності також повинен володіти інноваційними підходами, технологіями та методиками організації освітньої діяльності, які сприяють забезпеченню особистісно зорієнтованої системи організації навчання студентів, школярів, дорослих у контексті післядипломної освіти. Тому педагог повинен бути аналітиком, дослідником, і головне – мати потребу у постійній самоосвіті, підвищенні власної фінансово-педагогічної компетентності.

Цінність представляє позиція, відповідно до якої важливою є також особистісна складова структури фінансової грамотності. Майбутній викладач, вчитель дисциплін з фінансової грамотності повинен бути успішним в управлінні особистими доходами і витратами з урахуванням напрацювань щодо поведінкових моделей управління фінансами та використовувати у педагогічній діяльності набуті знання. Це є необхідна вимога особистісно зорієнтованої освіти, яка трактується як взаємодія досвідів того, хто вчить, та того, хто вчиться.

Також загальну структуру фінансової грамотності школяра, студента, викладача, зважаючи на спільність основи та різність освітніх рівнів, можна розглядати через наступні структурні компоненти.

За результатами досліджень Інституту соціально-фінансових досліджень, складові фінансової грамотності включають три взаємопов'язаних елементи: установки, знання і навички. Правильні установки – це базис фінансової грамотності, яка пов'язана з культурою фінансової поведінки, що починається з планування сімейного бюджету і вироблення стратегії реалізації потреб життєвого циклу. Знання – передбачають усвідомлення принципів та схем функціонування фінансового ринку, розуміння природи та функцій фінансових інститутів, інструментів, основи юридичної і податкової грамотності, розуміння меж відповідальності фінансових інститутів перед клієнтами і клієнтів перед фінансовими інститутами, володіння мінімальним фінансовим словником.

Навички включають вміння читати договір і розуміти інформацію, що міститься в ньому, порівнювати між собою пропозиції різних компаній, вміння подавати претензію або скаргу в тому випадку, якщо його права порушені, вміння шукати і знаходити інформацію про стан фінансового ринку тощо.

Різні літературні джерела пропонують різні компоненти структури фінансової грамотності особистості, найбільш поширеними з яких є:

- знання основних фінансових, фінансово-економічних категорій, законів, закономірностей, тенденцій розвитку фінансового ринку;

- наявність базових знань про фінансове життя людини, суспільства, держави, її права і обов'язки як споживача фінансових послуг, платника податків;

- наявність світоглядних позицій, сповідування базових цінностей свободи діяльності, свободи вибору, дотримання законності;

-здатність до формування раціональної фінансової поведінки у визначених економічних умовах, готовність до практичної реалізації;

-потреба постійного розвитку та підвищення рівня фінансової грамотності, використовуючи різні можливості інституційного навчання, самоосвіти.

Зрозуміло, що базовою категорією структури фінансової грамотності є знання. Аналіз статистичних показників показав, що 43% дорослого населення в Україні правильно відповіло на мінімум п'ять із семи запитань на перевірку знань (що вважається мінімальним цільовим показником) проти показника 56% в усіх країнах, які брали участь в опитуванні ОЕСР у 2016 році, та показника 51% для сусідів України.

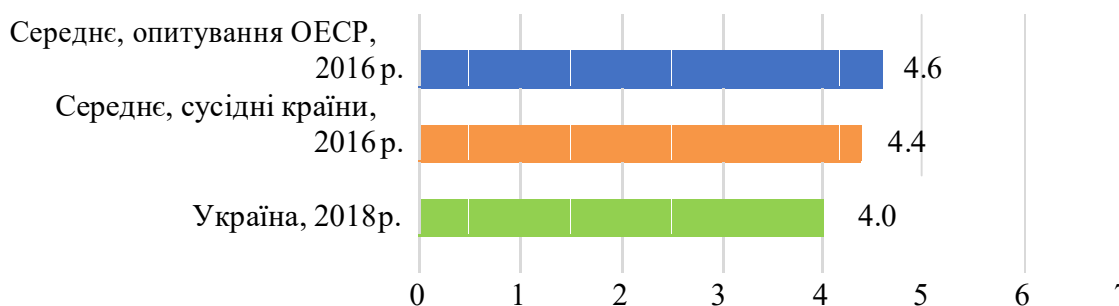

Рис. 1.1. Опитування для визначення базових знань фінансової грамотності

Спираючись на власний досвід, українці дуже гарно знають, що таке інфляція. Вони погано розуміють, що обіцянки високого доходу ймовірно пов'язані з високим ризиком, тому стають жертвами фінансових афер та спекулятивних інвестицій.

Рівень знання складного відсотку нижчий, ніж в інших країнах. Ймовірна причина – мало українців отримують суттєві відсотки за своїми банківськими вкладками. Знання про відсоткові ставки та диверсифікацію можуть бути головним чинником, що спонукатиме населення заощаджувати кошти на вкладних (депозитних) рахунках у банках. [10]

Більш детально про конкретні знання з визначених тем, що входять до структури фінансової грамотності дають уявлення наступні показники табл 1.1.

Таблиця 1.1.

Знання з визначених тем, що входять до структури фінансової грамотності

	Україна 2018 р.	Країни в опитуванні ОЕСР 2016 р.
	<i>% правильних відповідей</i>	<i>середній % правильних відповідей</i>
Визначення інфляції	84%	78%
Відсотки, сплачені за кредитом	63%	85%
Ризик та дохід	60%	81%
Вартість грошей у часі	59%	63%
Диверсифікація	57%	64%
Розрахунок відсотків плюс основна сума	55%	58%
Складний відсоток за 5 років	42%	42%

Дослідники проблеми вказують на те, що деякі відмінності у загальному балі за фінансові знання спричинені демографічними чинниками.

Середні бали за знання в Україні є трохи вищими у тих, хто має більш високий дохід, вищу освіту, та проживає у містах. Значних відмінностей у знаннях залежно від статі не виявлено.

Фінансові знання набагато вищі у тієї частини населення, що за останні два роки користувалась банківським рахунком, порівняно з тими, хто ним не користувався.

У будь-якому разі дослідники доходять висновку про недостатність знань в структурі фінансової грамотності і що особливо важливе – не всі з них є активними, тобто такими, які можна застосувати до конкретної фінансової ситуації. Зокрема, це пояснюється браком фінансового мислення, не сформованістю фінансової свідомості особистості.

У цьому контексті варто зазначити, що дослідник проблем фінансової грамотності Т.Кізіма розглядає структуру з позиції фінансової культури,

вказуючи на такий її компонент як «світоглядні установ». Тому знання, які закономірно складають основу грамотності, за його переконанням, реалізують функцію «усвідомлення основних правил функціонування основних фінансових інститутів. Навички громадян складаються з умінь працювати з фінансовою інформацією: розрахунку або пошуку необхідних показників, формування на їх основі подальших рішень та аналізу наслідків прийняття таких рішень для бюджету домогосподарства тощо [3]

Усе вищезазначене свідчить про необхідність формування фінансової грамотності особистості на основі особистісно зорієнтованих технологій організації навчання, які, окрім традиційно знаннєвого компонента, визначають спрямованість на компетентнісний рівень його результатів, здатність до практичного використання цих знань у складних ситуаціях, непередбачуваних умовах, які потребують аналітико-синтетичних, рефлексивних дій.

У науково-методичній літературі представлені і інші визначення поняття фінансової грамотності та його структурної організації, акцентуючи увагу на різних аспектах проблеми, починаючи з управління власним бюджетом, планування пенсійних заощаджень та інших важливих життєвих цілей, до розуміння таких інструментів як страхування життя, ризиків власних інвестицій на фінансових ринках, знання прав споживачів продуктів фінансової діяльності.

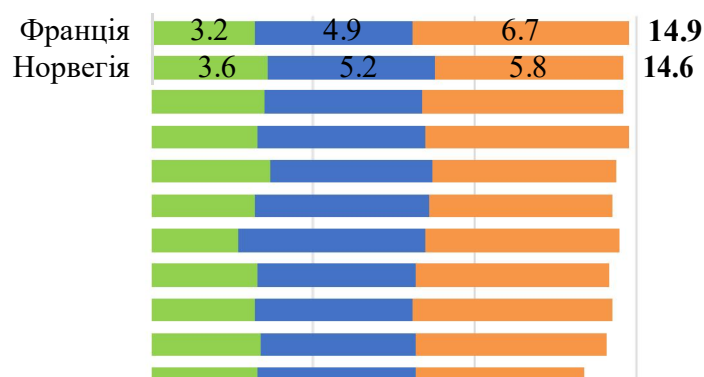
1.2. Мета, завдання та необхідність підготовки фахівців з фінансової грамотності в Україні

Потреби вирішення фінансових проблем стосуються всіх сфер життєдіяльності людини і є актуальним у всі її вікові періоди. Сучасна людина – це фінансово грамотна людина, яка може не лише ефективно

управляти своїми матеріальними статками, а і програмувати їх перспективний розвиток, примноження, максимально орієнтуючись на реальні соціально-економічні умови життя і діяльності, зовнішні обставини, які регулюють увесь комплекс фінансових відносин. На противагу – відсутність достатнього рівня фінансової грамотності людини призводить до конфліктних ситуацій, неспроможності прийняти правильне рішення у фінансових умовах, що склалися, аби забезпечити свій добробут, захистити набуті статки.

Низький рівень фінансової грамотності людини позначаються не лише на мікрорівні, тобто її особистих проблемах та проблемах її сім'ї, а і на державному рівні через розвиток фінансових відносин, фінансових ринків через довіру до фінансових інститутів, політики держави у сфері фінансів загалом, що закономірно призводить до уповільнення темпів економічного зростання.

Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), досліджуючи рівень фінансової грамотності населення в Україні, визначили, що він є одним з найнижчих в Європі [11]. Найбільш мобільна вікова група (віком від 20 до 30 років) характеризується низьким рівнем понятійного апарату у сфері фінансів (кредит, іпотека, страхування, змінювані процентні ставки, інвестиційні фонди, акції або облігації та ін.), актуальних проблем розвитку фінансової сфери в Україні та можливостей її ефективного використання, здатності управляти власними фінансами, визначати можливі перспективи їх поповнення та практичного використання. Проведене у 2018 році дослідження дозволило обчислити Індекс фінансової грамотності ОЕСР. Україна порівнюється з 30 країнами (рис. 1.2).

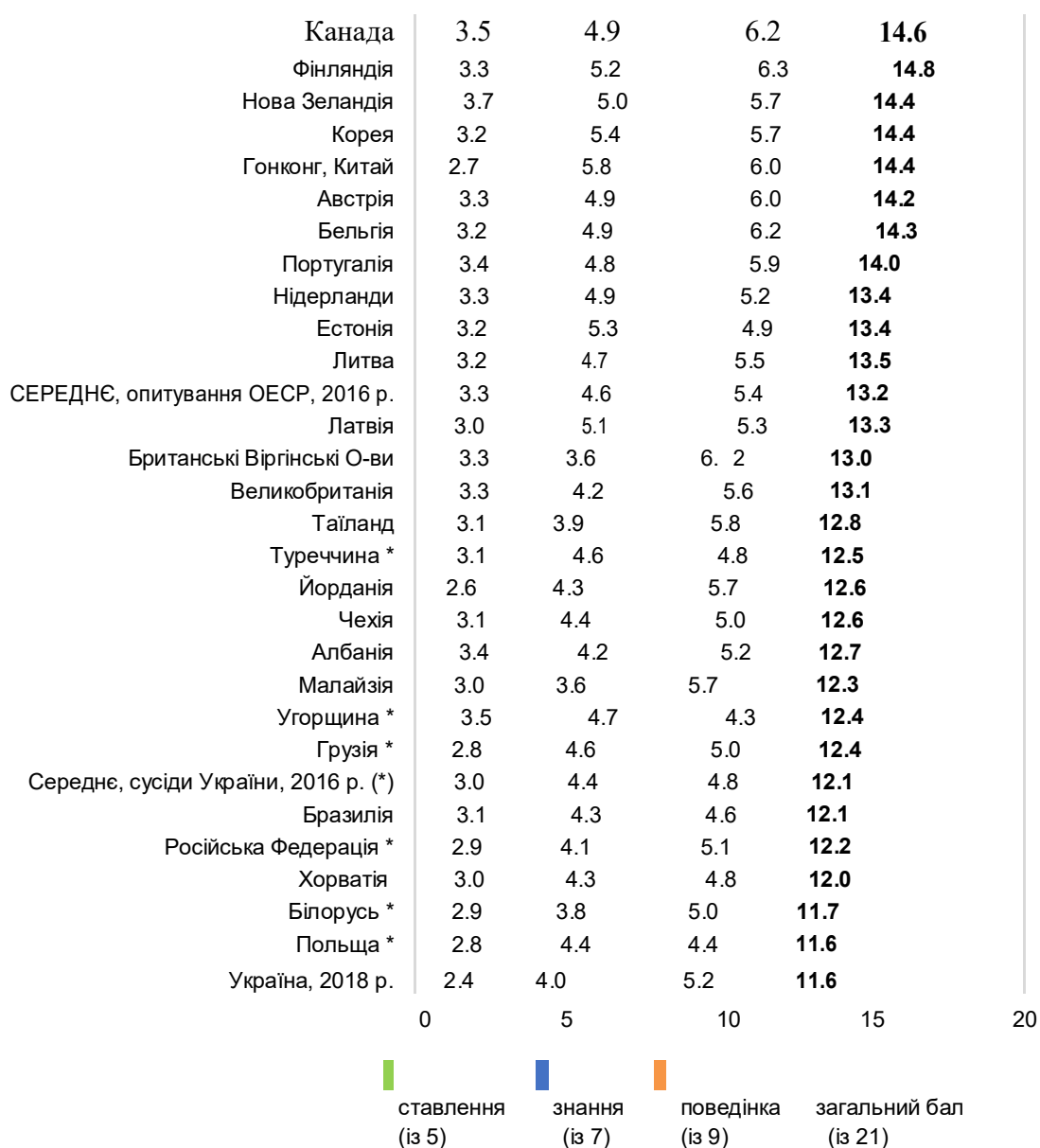

Рис. 1.2. Індекс фінансової грамотності ОЕСР: порівняння з іншими країнами

Загальний індекс фінансової грамотності України (у відсотках) становить 55%. Індекс України є на одному рівні з найнижчим значенням серед 30 країн в опитуванні ОЕСР 2016 року, а саме з індексом Польщі. Результат України також є трохи нижчим за середнє значення 58% серед шести сусідніх країн

За спостереженнями міжнародного консультанта – колишнього керівника Департаменту фінансової грамотності в Управлінні фінансових послуг (FSA) у Великобританії Шона Манді та аналітичними оцінками експертів проекту Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) “Розвиток фінансового сектору” (FINREP), зробленими за результатами опитування 2000 респондентів різновікових груп, сучасний споживач фінансових послуг [12]

– має лише базові знання та навички з фінансової грамотності (реальний рівень знань в Україні, встановлений на основі анкетування, яке включало 15 запитань, за п’ятибальною шкалою оцінений так: 44% населення нічого не знають (0–3 правильних відповіді), 38% з опитаних мають незадовільні знання (4–6 правильних відповідей), задовільний рівень знань виявили 16% респондентів (7–9 правильних відповідей), а добрі знання мають тільки 2% громадян (10–12 правильних відповідей);

– використовує тільки найпростіші послуги, в основному – платежі, і не почувається комфортно ані щодо фінансових послуг, ані щодо їх провайдерів та не знає, що робити у разі виникнення проблем із фінансовою установою (у випадку виникнення конфліктних ситуацій 47% нічого не роблять, 32% громадян просто достроково припиняють користуватися послугами компаній. І тільки 12% громадян подають скаргу до відповідної компанії, а 4% – до судових органів. При цьому респонденти так оцінили рівень довіри: до судів – 31%, до Уповноваженого з прав людини – 24%, до НБУ – 11%, до Держспоживстандарту – 11%, до Нацкомфінпослуг – 8%);

– не відчуває себе захищеним у випадку виникнення суперечок із фінансовою установою (лише 7% населення України знають, що гарантована державою сума відшкодування за вкладами в банках України становить 200 тис. грн. на одного вкладника; 10% респондентів переконані у відсутності обмежень щодо суми гарантованих депозитів, тоді як 25% вважають, що гарантій відшкодування за депозитами в банках не існує взагалі);

– не цікавиться фінансовими новинами (23% респондентів узагалі не відстежують жодних тенденцій фінансових ринків. Найпопулярнішими темами є: споживче кредитування (29%), динаміка індексу інфляції (20%), зміни розмірів пенсій, соціальних виплат і податкових пільг (15%), депозитні рахунки в банках (16%) та зміни на ринку нерухомості (10%). Лише 4% цікавляться курсом валют, при цьому кожний третій респондент засвідчив, що користується послугою валютного обміну);

– у питаннях фінансів довіряє родичам та знайомим (52% опитаних довіряють досвіду знайомих, 25% покладаються на інформацію, одержану з газет і журналів, 23% користуються даними фінансових компаній, 14% респондентів довіряють електронним ЗМІ та рекламі, 10% у процесі прийняття рішень користуються послугами Інтернету, на власний досвід покладається тільки 1% опитаних);

– не аналізує можливості сімейного бюджету (49% громадян, в яких залишаються кошти на кінець місяця після сплати всіх витрат, не несуть їх до фінансових установ, а залишають у себе в готівковій формі. Майже 30% споживачів витрачають заощадження на купівлю споживчих товарів. Лише 10% кладуть гроші на депозитні рахунки в банки, а менше 1% здійснюють інвестиції); – не вірить у життя в борг (38% респондентів купують у кредит, тільки якщо відбувається розпродаж певних товарів, 18% беруть на себе кредитні зобов'язання, інвестуючи у власну освіту, близько 12% громадян або взагалі не користуються кредитом, або беруть його лише у випадку крайньої необхідності. Понад 18% не змогли відповісти на це запитання).

Як стверджує у своєму дисертаційному дослідженні Фесенко Ганна Анатоліївна, «...результати останніх досліджень щодо рівня фінансової освіченості населення України свідчать, що більшість осіб віком від 20 до 60 років недостатньо обізнані з особливостями здійснення основних фінансових операцій. Більшість українців не можуть правильно відповісти на прості

математичні запитання, відповіді на які необхідно знати, щоб управляти власними фінансами. В Україні проблема ФГ ускладнюється ще й недостатнім розумінням прав споживачів у сфері фінансових послуг. Таким чином, підвищення рівня ФГ населення в Україні потребує нагального вирішення, як на рівні кожного індивіда та домогосподарства, так і на загальнодержавному рівні, що в свою чергу вимагає постатних кроків, починаючи зі школи. [13]

Причин означеним вище проблемам багато, основні з них стосуються недостатньо розвиненої сфери освітньої діяльності з посилення компетентності в області фінансової грамотності. Іншими словами і донині недостатня увага приділяється розвитку фінансової грамотності дітей, молодих людей у різних типах навчальних закладів.

Особливості розвитку фінансової грамотності молодих людей в системі освітньої діяльності, а також удосконалення сучасної практики професійної підготовки фахівців означеного профілю орієнтоване на вирішення проблем, які свідчать про низький рівень фінансової компетентності населення та причин, що його обумовлюють.

Так, дослідниця проблеми Н.Славянська відмічає, що питання підвищення фінансової грамотності особливо актуальне для України, адже більшість населення має не лише поверхове уявлення про принципи функціонування фінансових ринків та можливості інвестування в них, але й відчуває недовіру до фінансових інститутів. Низький рівень фінансової грамотності наших громадян спричинений низкою таких проблем:

- недостатня поінформованість про фінансові послуги;
- брак знань щодо прав та обов'язків споживачів фінансових послуг;
- необізнаність щодо видів фінансових ризиків та управління ними;
- низький рівень знань фінансової математики. Крім зазначених проблем, негативно вплинула на фінансову освіченість українців спадщина командно-адміністративної системи Радянського Союзу та повна відсутність

зацікавленості держави у фінансовій освіті населення, що призвело до таких наслідків:

- низький рівень доходів громадян;
- сформований менталітет українців як нації, що не бажає жити у борг
- психологічна неготовність населення сприймати нові фінансові знання

[14].

Вихідці з Радянського Союзу не тільки не володіють необхідними фінансовими знаннями, але і не можуть забезпечити ними підростаюче покоління. Централізована економіка в СРСР не дозволяла існування на території країни фінансових ринків, зберігання грошових коштів здійснювалося тільки в одному банку. При цьому єдиним можливим законним способом отримання доходу була заробітна плата.

Все це підтверджується цілою низкою фактів:

Майже 50% населення України зберігають фінанси вдома. Вони не мають звички прагнути до примноження капіталу. Більш того, величезна кількість криз створили стійку недовіру до банків.

Більше 50% українців не використовують ніякі фінансові послуги. При цьому потреба в них є, але відсутнє розуміння принципів їх роботи. Більш того, деякі громадяни просто не знають про існування певних способів отримання доходу. Про те, що в Україні діє система страхування вкладів, знає менше 50% громадян. Велика частина українців не розуміє принципів дії сучасної пенсійної системи. Тим часом, саме в неї пропонує фінансувати капітал держава.

У сучасному суспільстві навчання фінансової грамотності має величезне значення. Важливо пам'ятати: гроші люблять рахунок. Це не означає, що необхідно перераховувати готівку. Кожна людина повинна грамотно розподіляти одержуваний дохід, а також планувати всі витрати. [15] [16]

Ці позиції не лише вказують на факти низького рівня фінансової грамотності населення, а і на головні чинники, які пояснюють ситуацію, причини, що призвели до цього.

Мета, завдання та необхідність підготовки фахівців з фінансової грамотності в Україні мають, насамперед, стосуватися забезпечення самого широкого розуміння фінансової грамотності як здатності людини управляти власними фінансовими доходами та витратами, правильно розподіляти гроші та примножувати їх, посилаючись на загальні закономірності, сучасні тенденції розвитку фінансового ринку. Це є проблемою соціальною, педагогічною.

Отже, у системі професійній підготовці фахівців цієї галузі так само слід акцентувати увагу на самих загальних, базових основах формування фінансової компетентності людини в залежності від її вікових та індивідуальних можливостей та потреб.

Тому важливо розробити систему професійної підготовки фахівців щодо надання послуг у сфері фінансової грамотності всім верствам населення, починаючи з дитячого віку.

У своїй науковій праці «Фінансова грамотність – запорука успішного населення» Калініченко О.О., Вікарчук О.І., Ніколаєнко С.М стверджують, що «Фінансова освіта потрібна людині у будь-якому віці. Дітям вона дає уявлення про цінність грошей, прищеплює навички планування бюджету і заощаджень. Молоді знання з управління фінансами допоможуть у вирішенні проблеми оплати за навчання або придбання житла через фінансове планування, залучення та ефективне управління кредитними ресурсами. Дорослим громадянам фінансова грамотність необхідна для ефективного управління власними коштами, розрахунків співвідношення між заощадженням та споживанням, оцінки ризиків і прийняття правильних рішень щодо інвестування заощаджень, користування різними фінансовими продуктами і послугами та планування пенсійного забезпечення. Таким чином, обізнаний

споживач фінансових послуг більш захищений від шахрайських дій у фінансовій сфері». [17]

Активність розвитку фінансових відносин та їх поширення на всі сфери життєдіяльності людини не лише підвищує актуальність проблеми підвищення фінансової грамотності населення, а також забезпечення ефективної системи професійної підготовки фахівців, які могли би цю грамотність цілеспрямовано та системно розвивати.

Отже, мета, завдання розвитку фінансової грамотності стосуються:

- забезпечення зростання компетентності громадян України, особливо молодих людей щодо здатності орієнтуватися у складних фінансових відносинах, які постійно розвиваються та видозмінюються;
- посилення грамотності в управлінні власними фінансами, здатність коректно працювати з фінансовою інформацією, аналізувати її, приймати обґрунтовані та виважені фінансові рішення, дотримуватись відповідальної фінансової поведінки;
- володіння основами зміцнення власної фінансової захищеності у розгалуженій системі шахрайських небезпек, а також захищеності як споживачів фінансових послуг;
- орієнтування в системі розвитку фінансових інститутів, банківських систем, тощо.

Виходячи з зазначеного, сучасний спеціаліст з фінансової грамотності повинен бути компетентним у всіх цих проблемах, а також має бути здатним їх адаптувати до відповідного освітнього рівня, вікових можливостей споживачів фінансового ринку. Ці позиції і визначають теоретичні, методичні особливості розвитку фінансової грамотності у професійній підготовці фахівців цієї галузі знань.

Питання розвитку фінансової грамотності в рамках професійної підготовки спеціалістів досліджувалися науковцями з проблем теорії і

практики, а також методики професійної освіти фахівців фінансово-економічного сектору. Йдеться як про спеціальну

В цілому, питання підвищення ефективності професійної підготовки фахівців з розвитку фінансової грамотності школярів, студентів, населення в цілому досліджувалися в роботах таких вітчизняних учених, як Т. Кізими, А. Незнамова, Б. Приходько, Н. Славянської, І. Соркіна, Т. Смовженко та ін. Розробкою змісту, методик, технологій вивчення дисциплін фінансового циклу, курсу «Фінансова грамотність зокрема, займалися Н. Бабікова, Е. Дахер, Г. Дудка, Д. Картежников, Д. Колесов, О. Маркевич, Л. Низамієва, Є. Трофимець та ін. Проблема розвитку фінансово-економічного мислення була предметом дослідження В. Новожилової, Т. Болтянської, В. Безверхої та ін. Розглядалася вона у контексті роботи з учнями різних типів навчальних закладів (шкіл, ліцеїв), а також студентів педагогічних коледжів.

Аналіз різних літературних джерел з проблеми вказує на те, що немає принципової відмінності у цілях навчальної дисципліни для різних рівнів освіти, вікових груп, відмінність більшою мірою полягає у глибині, складності навчального матеріалу з даної проблематики, а також технологіях та методах організації навчальної діяльності. Тут враховуються вікові та індивідуальні особливості, можливості та потреби відповідних споживачів освітніх послуг.

Можна проаналізувати цілі формування в студентів у процесі їх фахової підготовки основ фінансової грамотності відповідно до етапів організації навчального процесу. Зокрема, для підготовчого етапу

- обґрунтування та постановка мети;
- трансформування загальної педагогічної мети в конкретні завдання, досяжні на даному етапі;
- виявлення першочергових умов, забезпечення яких в найбільшій мірі сприятиме успішній реалізації процесу;
- розробка моделей складових навчального процесу та їх планування.

Для основного – організаційно-діяльнісного етапу характерні завдання:

- організація педагогічного процесу з розвитку фінансової грамотності
- управління педагогічним процесом, використання адекватних форм та методів навчання, забезпеченні інтерактивних моделей діяльності
- моніторинг проміжних результатів формування основ фінансової грамотності студентів у навчанні;
- коригування проміжних результатів з поставленими цілями

Підсумковий етап, як правило, стосується цілей, пов'язаних зі здійсненням діагностичних процедур, а також аналітико-рефлексивними діями

- діагностика сформованості фінансової грамотності за її базовими компонентами та показниками якості;
- рефлексія результатів власної діяльності з розвитку фінансової грамотності, визначення перспектив для її подальшого розвитку.

Також в системі професійної підготовки майбутніх фахівців з розвитку фінансової грамотності важливим є розуміння цілей забезпечення системності та неперервності процесу, який має одну змістову основу і ускладнюється та видозмінюється відповідно до цілей освітньої діяльності, вікових особливостей суб'єктів навчання.

Як зазначають доктори економічних наук Т. Смовженко, А. Кузнєцова, розвиток фінансової грамотності населення буде забезпечений через просвітницьку роботу, що передбачає реалізацію наступних завдань:

- розробка національних стандартів фінансової освіти, які передбачають навчальні плани та програми, методики й інструменти практичної реалізації цих планів і програм, критерії оцінювання і сертифікації знань, комплекс заходів з підготовки викладацького складу тощо. На нашу думку, це повинні зробити органи державного управління: Міністерство освіти і науки, Міністерство охорони здоров'я, базові міністерства та відомства, Пенсійний фонд тощо. У цьому процесі величезну роль повинні відігравати навчальні

заклади, оскільки саме вони покликані забезпечувати пропозицію освітніх проєктів. Реалізація комплексного підходу під час створення навчально-методичного забезпечення та інформаційноосвітніх продуктів, які відповідатимуть потребам визначених цільових груп, повинна включати:

- перегляд і оцінку рівня та якості наявного навчального й інформаційного забезпечення на відповідність цілям підвищення фінансової грамотності, приведення змісту навчальних програм у відповідність до принципу “від простішого – до складнішого”; – включення спеціального курсу “Фінансова грамотність” до навчальних планів освітніх установ, а також вкраплення окремих тем із фінансової грамотності до інших навчальних предметів (наприклад, математики, права, географії тощо) у вигляді ілюстрованих матеріалів, конкретних прикладів і задач;

- створення навчально-просвітницького забезпечення для самоосвіти населення;

- впровадження інтерактивних методів навчання, котрі передбачають застосування нетрадиційних навчальних підходів із використанням сучасних електронних та інтернет-технологій тощо. [18]

Закономірно, що акцентування уваги на необхідності впровадження інтерактивних методів навчання, до яких відносяться ігрові технології та тренінги. Вони передбачають застосування нетрадиційних навчальних підходів, тобто формування навчальних ситуацій, головною метою яких є не традиційне засвоєння визначеного об’єму знань з фінансової грамотності, формування вмінь їх використовувати у стандартних ситуація, а адекватно орієнтуватися у ситуаціях, які постійно змінюються.

У рамках ігрових технологій, тренінгів формуються ситуації квазіпрофесійної діяльності, в рамках яких у студента стоїть завдання провести оперативний аналіз ситуації, прийняти рішення, яке буде максимально враховувати її сутність, специфіку, комплексні характеристики та деталі. На

основі такого аналізу ставиться завдання розробити модель поведінки та апробувати її в умовах, наближених до майбутньої професійної діяльності.

Висновки до 1-го розділу

Низький рівень фінансової грамотності людини позначаються не лише на мікрорівні, тобто її особистих проблемах її сім'ї, а і на державному рівні через розвиток фінансових відносин, фінансових ринків через довіру до фінансових інститутів та ін..

Головні проблеми фінансової грамотності – низький рівень розуміння: понятійного апарату у сфері фінансів (кредит, іпотека, страхування, змінювані процентні ставки, інвестиційні фонди, акції або облігації та ін.), актуальних проблем розвитку фінансової сфери в Україні та можливостей її ефективного використання, здатності управляти власними фінансами, визначати перспективи їх практичного використання. Причин означеним вище проблемам багато, основні з них стосуються недостатньо розвиненої сфери освітньої діяльності у різних типах навчальних закладів.

Структура фахової компетентності спеціаліста з розвитку фінансової грамотності представлена через комплекс здатностей до відповідних видів діяльності. Фахівці в області фінансової грамотності, окрім теоретичної, практичної компетентності, що передбачає знання і розуміння процесів у секторі фінансового розвитку держави, повинні бути спроможні до адекватної організації навчального процесу студентів відповідно до інноваційних тенденцій розвитку компетентнісної професійної освіти. Майбутній викладач з фінансової грамотності також повинен володіти інноваційними підходами, технологіями та методиками організації освітньої діяльності, і головне – мати потребу у постійній самоосвіті, підвищенні власної фінансово-педагогічної компетентності.

Найбільш мобільна вікова група (віком від 20 до 30 років) характеризується низьким рівнем понятійного апарату у сфері фінансів (кредит, іпотека, страхування, змінювані процентні ставки, інвестиційні фонди, акції або облігації та ін.), актуальних проблем розвитку фінансової сфери в Україні та можливостей її ефективного використання, здатності управляти власними фінансами, визначати можливі перспективи їх поповнення та практичного використання.

Причин означеним вище проблемам багато, основні з них стосуються недостатньо розвиненої сфери освітньої діяльності з посилення компетентності в області фінансової грамотності. Іншими словами і донині недостатня увага приділяється розвитку фінансової грамотності дітей, молодих людей у різних типах навчальних закладів.

Отже, мета, завдання та необхідність підготовки фахівців з фінансової грамотності в Україні мають, насамперед, стосуватися забезпечення самого широкого розуміння фінансової грамотності як здатності людини управляти власними фінансовими доходами та витратами, правильно розподіляти гроші та примножувати їх, посилаючись на загальні закономірності, сучасні тенденції розвитку фінансового ринку. Це є проблемою соціальною, педагогічною.

РОЗДІЛ 2.

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ З ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ

2.1. Методи і форми ігрового та тренінгового навчання

Методи і форми ігрового та тренінгового навчання за своєю суттю є імітаційними і передбачають діяльнісний підхід до вирішення проблемних ситуацій у сфері професійної підготовки фахівців з фінансової грамотності.

Як уже зазначалось, головні підходи до організації професійної підготовки майбутніх фахівців з фінансової грамотності відповідають стандартам особистісно орієнтованої, компетентнісної освіти. Її головною характеристикою є інтерактивні підходи до навчальної діяльності та технології її організації на протипагу інформаційно-репродуктивній, знаннєвій освіті. Саме тому ігрові форми та методи навчання, тренінги через свою інтерактивну природу є актуальними в системі професійної підготовки фахівця фінансової сфери.

Окрім того, ігри (ділові, імітаційні та ін.), тренінги в системі вищої школи також реалізують функції забезпечення практико орієнтованості навчання через моделювання професійної діяльності у процесі засвоєння навчального матеріалу, вирішення практичних задач. Ігри, тренінги які моделюються у контексті реальних виробничих ситуацій, забезпечують інтеграцію теорії і практики, а також сприяють розвитку особистісних якостей майбутнього фахівця з фінансової грамотності, його професійних позицій.

Методи і форми ігрового та тренінгового навчання характеризуються інтерактивним підходом до організації діяльності студентів. Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної активної взаємодії студентів. Це співнавчання, взаємонавчання, де студент і викладач рівноправні, рівнозначні суб'єкти навчання. Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих (професійних) ситуацій, використання рольових і ділових ігор, спільне вирішення проблеми на основі відповідної ситуації [19]. При інтерактивному навчанні керування навчальною діяльністю студентів поєднується з принципом співробітництва викладача і студента, взаємодії та взаємодопомоги студентів, а також з

інтегрованим використанням групових та індивідуальних форм роботи. Інтерактивне навчання сприяє ефективному формуванню навичок і вмінь культури спілкування.

Є значна кількість ігор, які реалізуються за імітаційними технологіями навчання і передбачають організацію навчально-професійної діяльності в ситуаціях, наближених до реальної практики фахівців фінансового сектора.

Представлена класифікація ігор, які мають імітаційний характер, вказує на різноманіття підходів до організації ігрової діяльності студентів, у процесі якої необхідні знання, вміння, компетентності засвоюються студентами не через запам'ятовування навчальної інформації щодо фінансової грамотності та використання її на практиці в стандартних ситуаціях, а через формування моделі конкретної професійної ситуації.

Серед імітаційних неігрових методів слід назвати імітаційні вправи, розбір конфліктів, розбір ділової документації, вирішення ситуаційних завдань і кейс-стаді.

За класифікаціями інших авторів блок ігрових методів представлений такими методами, як:

- рольові ігри;
- ділові ігри;
- імітаційні ігри;
- організаційно-діяльні ігри;
- інноваційні гри;
- ігрове проектування;

Таблиця 2.1
Різновиди імітаційної технології навчання (за Г Коджаспіровою) [16]

Види імітаційних ігор	Особливості кожного виду імітаційних ігор
Навчальні ігри: а) релаксаційного Типу	а) являють собою синтез релаксопедичних підходів (зняття бар'єрів, психологічне розкріпачення) і ланцюги імітаційних проблемних ситуацій, у тому числі й конфліктних, в яких учасники виконують

б)пошукового типу	відведені їм соціальні ролі у відповідності з поставленими цілями; б) результатом яких повинні бути реальні проекти перетворень, дослідження та висновки щодо спірних підходів до вирішення проблем.
Організаційно-діяльнісні ігри (ОДГ)	передбачають організацію колективної розумової на основі розгортання змісту навчання у вигляді системи проблемних ситуацій і взаємодії всіх суб'єктів навчання в процесі їх аналізу. Завдання керівника ОДГ - "зробити" групу одиницею навчального процесу, за умови збереження особистої позиції кожного.
Рольові ігри	які характеризуються наявністю завдання або проблеми і розподілом ролей між учасниками її вирішення.
Ділові ігри	що представляють собою імітаційне моделювання реальних механізмів і процесів. Це форма відтворення предметного і соціального змісту будь-якої реальної діяльності (фінансової, професійної, соціальної, політичної, технічної і т.д.). Необхідні знання засвоюються учасниками гри в реальному для них процесі інформаційного забезпечення ігрових дій, у формуванні цілісного образу тієї чи іншої реальної ситуації.
Пізнавально-дидактичні ігри	в яких створюються ситуації, що характеризуються включенням матеріалу, котрий вивчається, в незвичайний ігровий контекст. Розрізняють дидактичні ігри, побудовані на зовнішній цікавості, і ігри, що вимагають дій, які входять до складу діяльності, що підлягає засвоєнню. Пізнавальні ігри можуть містити елементи рольових ігор, які представляють велику складність для учнів. Після отримання досвіду розігрування ролей учні достатньо підготовлені до ділових ігор. Таким чином, щоб учасники ігор діяли компетентно, бажано з певної теми організувати систему імітаційних методів, вивчаючи матеріал через аналіз і вирішення ситуацій, пізнавальні, рольові та ділові ігри.

- структурована і керована дискусія;
- мозковий штурм, синектика;
- розбір кейса і кейс-стад і;
- рольова гра і "розігрування" ситуацій в ролях;
- комунікативні завдання і вправи;
- презентації та самопрезентації;
- аналітичні вправи;
- ігри-симуляції, імітаційні ігри;
- фрагменти ділових ігор;
- відеодемонстрації і відеоаналіз поведінки учасників навчання [20]

Охарактеризуємо окремі з них. Рольова гра (англ. Role-playing game, RPG) - гра навчача або розважального призначення, вид драматичної дії, учасники якої діють в рамках обраних ними ролей, керуючись характером своєї ролі і внутрішньою логікою середовища дії; разом створюють або слідуєть вже створеному сюжету. Дії учасників гри вважаються успішними чи ні відповідно до прийнятих правил. Гравці можуть вільно імпровізувати в рамках обраних правил, визначаючи напрям і результат гри. Рольова гра - це спосіб розширення досвіду учасників шляхом пред'явлення їм несподіваній ситуації, в якій пропонується прийняти позицію (роль) кого-небудь.

Ділова гра - метод імітації прийняття рішень керівних працівників або спеціалістів в різних виробничих ситуаціях, здійснюваний за заданими правилами групою людей або людиною з ПК в діалоговому режимі, при наявності конфліктних ситуацій або інформаційної невизначеності.

Ділові ігри мають такі складові, які їх принципово відрізняють від усіх інших технологій, і перш за все тим, що вони мають операційний сценарій або блок-структуру, в які закладено більш-менш жорсткий алгоритм "правильності" і "неправильності" рішення, яке приймається, т. е. учасник гри бачить той вплив, який справили його рішення на майбутні події [21].

Основними атрибутами ділових ігор є такі.

- Гра імітує той чи інший аспект цілеспрямованої людської діяльності.
- Учасники гри отримують ролі, які визначають відмінність їх інтересів і спонукальних стимулів в грі.
- Ігрові дії регламентуються системою правил.
- У діловій грі перетворюються просторово-тимчасові характеристики модельованої діяльності.
- Гра носить умовний характер.

Імітаційні ігри - це різновид ділових ігор, в яких поведінка учасників визначається моделлю середовища господарювання, представленої у вигляді ігрової імітації

Організаційно-діяльні ігри, кажучи коротко, являють собою ігровий метод аналізу і вирішення складних проблем, які не мають однозначного рішення. Ігри можуть бути спрямовані на розвиток індивідуальності, організації, регіону або проблем суспільства в цілому [22]

Метод кейсів (англ. Case method case-study – кейс-метод, кейс-стаді, метод конкретних ситуацій, метод ситуаційного аналізу) - техніка навчання, що використовує опис реальних економічних, соціальних і бізнес-ситуацій.

Ті, що навчаються повинні проаналізувати ситуацію, розібратися в суті проблем, запропонувати можливі рішення і вибрати найкраще з них. Кейси базуються на реальному фактичному матеріалі або ж наближені до реальної ситуації.

Тренінг в цьому ряду стоїть як особливий вид інтерактивних форм навчання, який може включати всі інші форми.

Тренінг (англ. Training від train - навчати, виховувати) – метод активного навчання, спрямований на розвиток знань, умінь і навичок і соціальних установок. Тренінг досить часто використовується, якщо бажаний результат це не тільки отримання повий інформації, але і застосування отриманих знань на практиці.

Забезпечуючи спрямованість таких активних форм навчання як тренінги на вирішення реальних проблем і безпосередньо на саме навчання можна відзначити, що універсальними вважаються тренінги, в яких у процесі вирішення реальних проблем відбувається ефективне інтерактивне навчання.

Тренінги, як форми організації навчальної діяльності всіх рівнів (школа, заклад вищої освіти, система післядипломної освіти) відносяться до активних через свою інтерактивну природу, яка передбачає взаємодію учасників

навчального процесу з вирішення складних проблем, формування відповідних компетентностей, розвитку особистісних якостей. [23]

Тренінг (англ.training) – це запланований процес модифікації (зміни) відношення знання чи поведінкових навичок того, хто навчається, через набуття навчального досвіду з тим, щоб досягти ефективного виконання в одному виді діяльності або в певній галузі.

У науковій та методичній літературі поняття тренінгу є багатозначним. Загалом тренінг трактується як форма спеціально–організованого спілкування, психологічний вплив якого ґрунтується на активних методах групової роботи. Тренінг є одночасно спілкуванням, цікавим процесом пізнання себе та інших, ефективною формою опанування знань, інструментом для формування вмінь та навичок, формою розширення досвіду [24]

Отже, у процесі використання тренінгів основний акцент переноситься зі знань/навчальної інформації на площину їх практичного використання. Йдеться про фіксовані моделі поведінки, необхідні для життя, навчання, професійної діяльності.

Важливо розуміти, що тренінговий формат навчання актуальний для всіх вікових категорій, він видозмінюється, в залежності від рівня навчання та поставлених цілей.

Так само як і для ігрових методів для розвитку компетентностей з фінансової грамотності в сучасному тренінгу використовуються практично всі інтенсивні, інтерактивні технології, а саме:

- інформація, повідомлення, міні-лекція;
- дискусія з фінансової проблеми;
- синектика;
- кейс-стаді;
- "розігрування" ситуацій в ролях;
- презентації та самопрезентації;

- аналітичні вправи;
- комунікативні завдання і вправи;
- відеоаналіз поведінки учасників тренінгу.

Науковці О.Л. Шелест, В.А. Дубровіна зазначають, що «Інтерактивні методи навчання, такі як тренінг та ділові ігри, створюють сприятливе середовище для багатогранного спілкування, від якого значною мірою залежить успіх в професійній діяльності всіх суб'єктів навчального процесу. Спілкування є могутнім стимулятором розвитку студента, фактором становлення та самореалізації його особистості. В процесі комунікативного та інтерактивного спілкування створюється колективний банк ідей, способів та прийомів вирішення конкретних завдань; формуються загальні погляди на вирішення досліджуваних питань, стратегія колективної поведінки; відбувається взаємозбагачення особистостей студентів. Найбільш цінними напрямками інтерактивної ігрової діяльності є:

- вміння ефективно спілкуватися та працювати в колективі;
- вміння самостійно приймати рішення та формувати потенціал лідера;
- вміння системно бачити соціально-економічні процеси;
- вміння аналізувати, моделювати і конструювати ці процеси.

Отже, ігрові, тренінгові методи навчання в системі розвитку компетентностей в рамках відповідної фінансово-економічної освіти передбачає формування активної позиції студента, який характеризується загальною орієнтованістю у відповідній сфері діяльності, тобто розуміє загальні тенденції розвитку сфери, головні стратегічні напрямки її модернізації та ін. Це формує професійний світогляд, професійне мислення, які забезпечують розуміння проблематики на макрорівні.

2.2. Методика проведення гри у навчанні фінансовій грамотності

Зміст, технології, методики проведення гри міняються відповідно до рівня формування фінансової грамотності майбутнього фахівця, конкретних завдань навчання, індивідуальних та інтелектуальних можливостей студентів.

Згідно з джерелом [25], Концепцією неперервної економічної освіти виділяються три основні рівні економічної освіти, в рамках якої формується фінансова грамотність особистості, які відрізняються цілями її реалізації – підготовки фахівців з різних рівнів компетентності.

Так, I рівень - орієнтуючий - є базовим для вибору напрямів діяльності у сфері економіки та фінансів й передбачає засвоєння різноманітних за змістом дисциплін на основі розвиваючого навчання, що сприяє формуванню цілісного та аналітичного сприйняття фактів і явищ економічно-фінансового середовища.

II рівень - професійний - забезпечує засвоєння основ знань і вмінь із певного виду економічної, фінансової діяльності та загально-професійну підготовку до виконання відповідної роботи, а також пов'язаний з нею функціональних та соціальних ролей, що дає можливість швидко адаптуватися до конкретних умов практичної ситуації.

III рівень професійної спеціалізації - орієнтований на обмежену спеціальну підготовку фахівців до виконання чітко окреслених обов'язків у вузькій предметній галузі.

Безвідносно до рівня формування фінансової грамотності студентів методика проведення гри базується на діяльнісному підході, який є найбільш поширеним серед науковців. У своїх загальних позиціях методичні основи підготовки та реалізації гри як інтерактивного метода навчання з формування фінансової грамотності школяра/студента не мають принципових відмінностей.

Діяльнісний підхід у методиці проведення гри реалізується через процес формування фінансової грамотності, який поділяється на чотири етапи: підготовчий, основний, корегувальний, рефлексивний.

Підготовчий етап – це створення умов, необхідних для організації процесу, свого роду проєкт, програма дій, які визначаються на основі діагностики та аналізу реального стану справ, рівня фінансової грамотності студентів, виявлення проблем, які мають місце на даному етапі її розвитку.

Основний етап пов'язаний з безпосередньою реалізацією сформованої на попередньому етапі програми дій, виконання завдань щодо її реалізації. Важливим на цьому етапі є управлінський компонент, який відповідає за забезпечення ефективності процесу, його регулювання відповідно до визначеного плану та проєкції необхідних результатів формування фінансової грамотності.

Складність процесу свідчить про необхідність проведення корегувальних дій, оскільки складно передбачити наперед ефективність його перебігу, успішність виконання навчальних дій. Спостереження за процесом, виявлення проміжних результатів діяльності дає змогу вносити необхідні корективи, аби підвищити його ефективність, орієнтуючись на заплановані кінцеві результати навчального процесу.

Завершується процес формування фінансової грамотності етапом рефлексії, який має особливе значення в системі компетентної освіти і передбачає аналіз ходу і результатів навчальної діяльності та рівень їх відповідності поставлених цілей та розробленому проєкту. Цей етап особливо важливий для наступного циклу навчальної діяльності, оскільки дає змогу максимально врахувати всі сильні сторони процесу та проблеми, які мали місце у ході діяльності і знижували її ефективність.

Усі ці етапи реалізуються і в рамках проведення гри як самодостатнього методу формування фінансової грамотності фахівця.

В основі методики проведення навчальної гри – ігрове спілкування, яке породжує та розвиває в свідомості студента якісно нову інформацію про

моделювання як ефективний метод накоплення знань, формування свого інтелекту [26].

Також особливо великого значення набуває ігрове навчально-професійне середовище, що є цінним у професійній підготовці фахівців з фінансової грамотності, які також будуть активно використовувати різні типи ігор у навчанні школярів/студентів, формуючи їх компетентність в атмосфері творчості, вільного вибору, формування власного досвіду фінансової поведінки.

Проаналізувати методику проведення гри можна на основі однієї з її найбільш поширених форм – ділової гри, яка є ефективною формою інтерактивного навчання.

Ділова гра сприяє активізації мисленнєво-мовленнєвої діяльності студентів, формуванню в них умінь самостійної передачі думок і навичок спілкування.

До теоретико-методичних основ застосування ділової гри можна віднести такі:

-визначення гри як методу активного навчання; психолого-педагогічні основи та принципи конструювання та проведення ігор у навчальному процесі;

виявлення в діловій грі здібності стихійного виділення орієнтувальної основи структури діяльності, що імітується;

розгляд навчальної ділової гри як способу реалізації принципу проблемного навчання; мотивація ділових ігор [27]

Зазначені положення безумовно цінні для розробки питань теорії та практики застосування ділової гри у навчальному процесі. Так, Л. Шевцова ділову гру визначає як спонтанну поведінку студентів, їх реакцію на поведінку інших людей, що беруть участь у гіпотетичній ситуації. Ділова гра – це своєрідний навчальний прийом, при якому студент повинен вільно говорити в рамках заданих обставин, виступаючи в ролі одного з учасників спілкування [28]

Ефективність застосування навчальної гри у процесі оволодіння знаннями, формування й удосконалення вмінь і навичок спілкування неодноразово вивчалася експериментально в нашій країні та за кордоном. У дослідженнях спеціалістів відзначається ефективність застосування гри як для міцнішого засвоєння теоретичних положень, так і для формування практичних умінь і навичок, евристичних умінь вирішувати різноманітні завдання, вмінь самостійного набуття знань, засвоєння суті явищ, що важко описати словами (наприклад, взаємовідносин), зміни скептичного ставлення студентів до нового матеріалу. Гра може і повинна застосовуватися на заняттях як із фахових, так і з гуманітарних дисциплін.

Головною ознакою ділової гри дослідники визначають виконання студентами ролей у запропонованій грі, підкреслюючи також імітацію реальної дійсності, наявність моделюючих ситуацій, організацію та керування, комунікативну спрямованість як загальні риси ділових ігор. Обов'язковим елементом ігор є розв'язання проблемної ситуації. Це покращує умотивованість висловлювань, робить їх більш аргументованими. Ділова гра, що базується на розв'язанні тієї чи іншої проблеми, забезпечує максимальну активізацію комунікативної діяльності студентів. Пошук розв'язання поставленого завдання зумовлює природність спілкування. Розігрування ролей дає змогу студентам набути навичок професійного спілкування. Лише у процесі ігрової діяльності студент може найбільш повно виразити себе, сформулювати певні типи соціальної поведінки й оволодіти умінням прогнозувати ситуації професійного спілкування, що є важливим при формуванні й удосконаленні комунікативних умінь.

Отже, можна стверджувати, що ситуацією, якій найбільш повно відповідають цілі вдосконалення професійних комунікативних умінь, повинна бути ігрова ситуація. Залежно від мети навчання і рівня підготовки студентів ділові ігри можуть проводитися в парах і в групі. Ділова гра в парах – простий

вид гри. Тут можна використовувати анкети, які студенти мають заповнити, ставлячи один одному питання. Ділові ігри у групах можуть проводитися по-різному. Багато авторів вважають, що вся група повинна грати одночасно, а викладач контролювати їх роботу. Але допускається і такий варіант, коли група поділяється на підгрупи (грають по черзі): одна підгрупа грає, а інша слухає, оцінює з тим, щоб взяти участь у подальшому обговоренні.

Існують такі правила проведення ділових ігор:

- студент повинен уміти поставити себе в ситуацію, яка може виникнути в реальному житті;

- студент має адаптуватися до своєї ролі в запропонованій ситуації, при цьому в одному випадку він може грати самого себе, в іншому – взяти на себе уявну роль;

- учасникам ділових ігор необхідно поводити себе так, ніби це все відбувається в реальному житті, їх поведінка повинна відповідати їх ролі [27]

Для методики проведення ділової гри також важливо зазначити, що вони мають такі складові, які їх принципово відрізняють від усіх інших технологій, і перш за все тим, що вони мають операційний сценарій або блок-структуру, в які закладено більш-менш жорсткий алгоритм "правильності" і "неправильності" рішення, яке приймається, т. е. учасник гри бачить той вплив, який справили його рішення на майбутні події.

Основними методичними засадами проведення ділових ігор є такі:

- Гра імітує той чи інший аспект цілеспрямованої людської діяльності.
- Учасники гри отримують ролі, які визначають відмінність їх інтересів і спонукальних стимулів в грі.
- Ігрові дії регламентуються системою правил.
- У діловій грі перетворюються просторово-тимчасові характеристики модельованої діяльності.
- Гра носить умовний характер.

- Контур регулювання гри складається з наступних блоків: концептуального, сценарного, постановочного, сценічного, блоку критики і рефлексії, суддівського, блоку забезпечення інформацією.

Основними методичними характеристиками ділових ігор з розвитку фінансової грамотності є:

- моделюється конкретна діяльність фахівців з фінансової грамотності, вирішення складних, кризових і комплексних проблем управління соціально-економічними системами на основі реальної інформації про їхній стан;

- встановлюються умовні ролі, рішення виробляються поза рамками штатних оргструктур;

- забезпечуються відмінність рольових цілей і взаємодія ролей, при цьому відмінність рольових цілей обумовлено головним чином відмінністю особистих інтересів учасників гри;

- у ігрового колективу існує загальна мета;

- використовується колективна діяльність з вироблення рішень;

- програмується багатоальтернативність рішень;

- забезпечується управління емоційним напруженням учасників гри за допомогою спеціальних ігротехнічних засобів;

- система оцінювання діяльності учасників гри часто відсутня;

- ігри відрізняються значною тривалістю;

- прийняті учасниками гри рішення не впливають на об'єкт управління, більш того, як вже зазначалося вище, післядію прийнятих рішень в грі не простежується, і, отже, не використовується для корекції діяльності гравців.

У рольових ділових іграх задаються і конкретна ситуація, і ролі учасників або певне ставлення учасників до заданої ситуації (позиція). Прикладом може служити поширена ділова рольова гра "Важкий клієнт", умови якої варіюються в залежності від специфіки діяльності, в якій вона проводиться.

Контур методичного регулювання гри складається з наступних блоків:

- концептуального,
- сценарного,
- постановочного,
- сценічного,
- блоку критики і рефлексії,
- забезпечення інформацією.

Отже, у методиці проведення гри з розвитку фінансової компетентності майбутнього спеціаліста важливою є концептуальність гри, яка передбачає цілісний погляд на цей вид діяльності і чітку орієнтацію на конкретні цілі цього складного виду навчання.

Конкретизація методики реалізації концепції відбувається за рахунок розробки сценарію як поетапного моделювання системи дій у рамках проведення гри. Наступні етапи – методичне забезпечення реалізації розробленого сценарію, а також аналіз його ефективності через зовнішнє оцінювання та самооцінку.

У процесі методичного забезпечення організації гри важливо дотримуватися психолого-дидактичних принципів організації діяльності, оскільки йдеться про ефективність навчальної взаємодії всіх учасників гри, а також дотримання системи конструктивних та толерантних міжособистісних взаємовідносин.

Таке проведення гри моделює реальне професійне середовище і забезпечує підготовленість майбутніх фахівців з фінансової грамотності щодо формування сприятливих і конструктивних взаємовідносин з учнями/студентами у своїй майбутній професійній діяльності.

Окрім здатності моделювати реальні умови професійної діяльності майбутніх спеціалістів з фінансової грамотності в таких іграх важливо реалізовувати принцип проблемності, завдяки якому під час гри студенти ставляться до завдання як до реальної проблеми, вирішення якої потребує дій,

пов'язаних з партнерством, діалогічною взаємодією, конструктивними міжособистісними взаємовідносинами.

Взаємодія при проведенні колективної гри проявляється на всіх її етапах:

- при осмисленні сутності проблеми, виділенні задач у її контексті;
- виборі лідера, розподілі сфер відповідальності;
- при підготовці, плануванні, безпосередньому розподілі ролей;
- проведенні гри, корегуванні ефективності її перебігу;
- підведенні підсумків, оцінюванні результатів; аналізі ефективності

групової діяльності, ефективності внеску кожного.

Цінність з позиції розвитку фінансової грамотності студентів представляють такі ділові ігри як «CashFlow» «Життєвий капітал».

Суть ігор полягає в тому, щоб показати, як можна раціонально й навпаки – нерозумно розпоряджатися власними коштами. Максимально наближено до реального життя учасники можуть отримати можливість подивитися, наскільки кожна нераціонально використана «копійка» формує, чи навпаки, псує успіх їхнього майбутнього. Цей фінансовий тренажер розроблений з урахуванням нашої життєвої дійсності, де враховуються реальні фінансові механізми й інструменти. У результаті змодельованих життєвих ситуацій здобувається безцінний досвід на власних помилках, який потім, у справжньому житті, допомагає робити вірні рішення.

Хід гри полягає в тому, що на початку всі учасники будуть в приблизно однакових умовах: зі стабільною заробітною платою та звичайними життєвими витратами. Кожен гравець отримує змодельовану ситуацію, легенду гравця. Протягом гри ситуація буде змінюватись: хтось потраплятиме в боргову яму, а хтось поступово будуватиме бізнес, щоб досягти своєї заповітної мрії. Гра розвиває фінансову грамотність. Середньостатистична людина веде з фінансової точки зору “божевільний” спосіб життя: живе від зарплати до

зарплати, або ще гірше - в кредит. І залежить такий спосіб життя не від суми доходів, а від способу мислення. Стати фінансово незалежною може кожна людина, чим би вона не займалася. Насправді це не розважальна гра, хоча веселощів вистачатиме. Гра, як одна з форм навчання як для дітей та дорослих, виникла така форма навчання як альтернатива класичному навчанні – лекція. Тут кожен буде задіяний та матиме можливість продемонструвати свої здібності. За 4 години гри гравець проживає 40 років власного фінансового життя.

З зазначених вище позицій можна проаналізувати тренінг-гру «CASH-FLOW». Гра є достатньо складною і передбачає формуванні не лише умов та особливостей перебігу, а і концепції та програми, реалізація яких передбачає розвиток фінансової компетентності студентів, яка включає розвиток, окрім традиційно знань та вмінь, досвіду використання інструментарію, пов'язаного з регулюванням грошових потоків, в реальних умовах розвитку підприємництва, тобто у процесі прийняття рішень, яким перебує комплексний аналіз проблеми. Метою використання тренінг-гри «Cash-flow» (грошовий потік (англ. cash flow) – одне з найважливіших понять сучасного фінансового аналізу, фінансового планування та управління фінансами) є формування у студентів системи компетенцій щодо формування висновків і рекомендацій з ефективного використання грошового потоку та інвестиційної стратегії у різних видах діяльності.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

1. Ознайомлення з технологією гри. Переглянути відеороліки Роберта Кіосаки для підготовки до гри.
2. Визначити стратегії виходу на швидкісну доріжку;
3. Ознайомитись із фінансовою звітністю в грі.

4. Сформувати аналітичні звіти щодо стратегії в грі. Під час проведення тренінг-гри у студентів мають сформуватися певні професійні, особистісні та когнітивні компетенції.

Авторами створення ігор з формування фінансової грамотності є навіть студенти, які ставлять за мету визначити прийнятні для молодих людей ігрові формати, забезпечуючи інтерес та ефективність навчання одночасно. Так була створена онлайн-гра «Ти і фінанси. Хто Кого?», яка має на меті сформувати загальні компетентності з основ фінансової грамотності для цільової групи школярів та першокурсників.

Розроблено комплекс з 23 питань, відповідь на які формують загальне уявлення про те, як діють шахраї та як не потрапити у фінансову халепу. Сценарій до гри написали студентки-консультантки Юридичної клініки Школи права УКУ Віола Мартинюк та Валерія Вацеба, створено її за підтримки проєкту USAID “Трансформація фінансового сектора”. Гра доступна за посиланням: [29]

За словами студенток, ідея створити гру виникла ще у вересні 2019 року. Для розробки питань гри довелося згадати про власні фінансові пригоди, провести опитування серед друзів і придумати веселий і незвичний контекст для звичних ситуацій. Також для допомоги використали ідеї міжнародних аналогів та українського проєкту «Моя громада». Технічну частину виконала компанія Fivecube Studio.

Як вони відмічають, “Ми обрали таку тему, адже, згідно з дослідженням USAID, найменш фінансово обізнаними в Україні є молоді люди віком 18-24 років, – розповіла Христина Ковцун, менеджерка Юридичної клініки Школи права УКУ. – Наразі дітей не навчають правильного поводження з фінансами, не розповідають про права й обов’язки як потенційних споживачів фінансових послуг. Тому доносити інформацію потрібно ще зі шкільної лави, щоб запобігти проблемам, а не вирішувати наслідки”.

Нами була також проаналізована фінансова ігротека “STEPS TO SUCCESS”, спрямована на підвищення рівня фінансової грамотності, обізнаності і культури студентів економічних та неекономічних спеціальностей усіх форм навчання вищих навчальних закладів.

Мета фінансової ігротеки – використання інтерактивних методів для підвищення рівня фінансової обізнаності студентів економічних та неекономічних спеціальностей, формування їх обачної поведінки при управлінні особистими фінансами та прийняття обґрунтованих фінансових рішень. Завдання:

- підвищення обізнаності студентів економічних і неекономічних спеціальностей про основні фінансові категорії та формування їх зацікавленості у фінансовій освіті;

- стимулювання обачної та свідомої поведінки студентів неекономічних спеціальностей у сфері успішного управління особистими фінансами у професійному зростанні з метою накопичення коштів на реалізацію фінансової мети та створення особистого капіталу;

- опанування принципів складання особистого (сімейного) бюджету.

Як вважають автори, до основних очікуваних результатів фінансової ігротеки можна віднести:

- підвищення рівня фінансової грамотності та посилення фінансової інклюзії студентської молоді у вирішенні суспільно важливих завдань на державному та місцевому рівнях;

- популяризація вітчизняного і зарубіжного досвіду проведення заходів з формування фінансової культури у студентської молоді;

- розвиток інформаційно-комунікаційної взаємодії студентів між собою та представниками влади та бізнес-структур;

- отримання навичок креативного та критичного мислення задля планування фінансового майбутнього, раціонального розподілу особистих фінансових ресурсів та прийняття ефективних фінансових рішень;

- згуртування студентів задля досягнення спільних цілей щодо практичного втілення ідей підвищення рівня фінансової культури та фінансової грамотності населення України;

- підвищення розуміння особистої участі кожного студента у розбудові фінансово спроможної держави, а саме головне, зрозуміти, що фінансовий добробут країни починається з кожного її громадянина.

Учасники ігroteки: студенти економічних і неекономічних спеціальностей. Формат ігroteки: виконання в ігровій формі завдань з фінансової тематики.

Допоміжні матеріали: проектор, смартфони, дидактичні матеріали для виконання завдань та фішки. Фінансова ігroteка проводиться у два модулі. До прикладу, перший модуль – «Ігровий марафон у країну фінансів» передбачає наступні ігри:

- Гра «Фінанси у повсякденному житті» в інтерактивному сервісі Kahoot. - Гра «Гроші люблять розумних».

- Гра «Гроші люблять кмітливих».

- Гра «Національна валюта».

- Гра «Фінансовий пазл».

Другий модуль – «Закони примноження грошей»:

- Гра «Поле Чудес».

- Фінансовий тренажер «Управляй грошима ефективно».

- Експрес-тест «Який з Вас вийде бізнесмен?».

- Смарт-майстерня з фінансового планування життя.[30]

Отож, як показує аналіз, розробники фінансової ігroteки не лише переслідували мету – використання інтерактивних методів для підвищення

рівня фінансової обізнаності студентів економічних та неекономічних спеціальностей, формування їх обачної поведінки при управлінні особистими фінансами та прийняття обґрунтованих фінансових рішень, а і запропонували комплексний підхід до формування необхідних компетентностей. Цінним є вибір формату, в рамках якого ігрова форма сприяє моделюванню ситуацій, які є особливо актуальними в сучасних соціально-економічних реаліях і пропонують молодій людині проблематику, яка безпосередньо пов'язана з досягненням життєвого, фінансового успіху.

Кожна гра з розробленого комплексу акцентує на якійсь визначеній особливості досягнення фінансового успіху, яка пов'язана не лише зі спеціальними знаннями, а і особистісними якостями, які допоможуть стати фінансово успішною людиною. Такими як інтелект, кмітливість, здатність до управління та ін.

До імітаційно-ігрових технологій належить Веб-квест (Web Quest), розроблений в рамках проєктної технології, який відкриває нові можливості для розвитку адекватних засобів навчання молоді, які дозволяють не тільки озброїти учнів/студентів сучасними знаннями, а й навчити їх здобувати самостійно ці знання; вміти засвоювати їх, спираючись на вже вивчене; презентувати і відстоювати свою точку зору перед оточуючими. Для досягнення цих цілей може бути використана технологія Веб-квест (Web Quest), яка застосовується як в шкільній, так і у вузівській практиці навчання.

Важливими характеристиками цієї технології є наступні:

а) «Quest» в перекладі з англійської мови - тривалий цілеспрямований пошук, який може бути пов'язаний з пригодами або грою; також служить для позначення одного з різновидів комп'ютерних ігор;

б) Веб-квест в педагогіці - проблемне завдання з елементами рольової гри, для виконання якого використовуються інформаційні ресурси інтернету. Веб-

квест - це не що інше, як сценарій організації проектної діяльності учнів з будь-якої теми [31]

в) розробник веб-квесту Берні Додж визначив такі види можливих завдань для веб-квестів:

- 1 переказ;
- 2 - планування і проектування;
- 3 - самопізнання;
- 4 - компіляція;
- 5 - творче завдання;
- 6 - аналітична задача;
- 7- детектив;
- 8 - головоломка;
- 9 - таємнича історія;
- 10 - досягнення консенсусу;
- 11 - оцінка;
- 12 - журналістське розслідування;
- 13 - переконання;
- 14 - наукове дослідження;

г) за часом виконання завдань веб-квести поділяють на короткочасні і довготривалі;

д) технологія веб-квест створює умови для ефективного формування різних видів компетентностей учнів і студентів: предметних (математичної); міжпредметних і ключових (фінансової, підприємницької, громадянської, інформаційної, навчально-пізнавальної, соціально-культурної (комунікативної), соціально-трудової (кооперативної) [32].

Сучасний рівень розвитку інформаційних технологій дозволяє кваліфікувати і телекомунікаційні проекти, і веб-квести як окрему категорію навчальних проектів - веб-проекти. У веб-проекті студенту дається завдання:

зібрати матеріали в Інтернеті з тієї чи іншої теми, розв'язати запропоновану проблему, використовуючи ці матеріали. Посилання на частину джерел даються студентам викладачем, а частину вони можуть знайти самі, користуючись звичайними пошуковими системами. По завершенню квесту студенти або представляють власні веб-сторінки з даної теми, або інші творчі роботи в електронній, друкованій або усній формі [31]

Розвиток фінансової грамотності реалізується і в рамках вивчення інших начальних дисциплін, які мають багато спільного у цілях і змісті навчальної діяльності, як от математика. Ми проаналізували модель діяльності викладача з підготовки майбутніх учителів математики до підвищення фінансової грамотності учнів профільної школи, розроблену дослідником Фесенко Г.А. [33]

Цінність представляє підхід автора до проектування основ розвитку змісту освіти, використовуючи ігрові методи навчання, яка передбачає логіку поетапного формування фінансової грамотності, починаючи від підготовчого етапу, завершуючи заключним. Важливо, що робота над змістом навчання конкретизується за рахунок забезпечення цілеспрямованості процесу, орієнтованості на реальні результати діяльності.

Загалом, як показує аналіз різних інформаційних джерел з проблеми методики організації навчальної гри у процесі розвитку фінансової грамотності студентів, існує велика кількість підходів до створення ігор, їх методичної підготовки та проведення.

Спільними є методичні підходи, які орієнтовані на забезпечення:

- компетентнісного підходу до організації цього виду діяльності;
- стимулювання інтерактивних методів взаємодії учасників гри;
- розвиток комунікативної культури, толерантності взаємовідносин студентів;
- формування професійно-психологічного середовища, наближеного до майбутньої фахової діяльності у сфері фінансової грамотності.

2.3. Тренінги та їх роль у професійній підготовці фахівців з фінансової грамотності

Як зазначалось вище (2.1.), поняття тренінг у навчанні є складним та багатозначним, формується як форма спеціально-організованого спілкування в навчальній діяльності з використанням інтерактивних методів, особистісно зорієнтованих технологій. Тренінг є одночасно спілкуванням, цікавим процесом пізнання себе та інших, ефективною формою опанування знань, інструментом для формування вмінь та навичок, формою розширення досвіду [24].

Традиційне оволодіння системою базових теоретичних знань за умов тренінгового навчання слугує засобом цілеспрямованого розвитку практичних компетентностей, які визначають здатність до діяльності на основі усвідомленого вибору алгоритмів дій, моделей поведінки.

У цьому контексті тренінги відіграють роль об'єднувальної ланки, яка має практичну спрямованість і сприяє розвитку практичних навиків професійної діяльності на основі розуміння процесів, що відбуваються у відповідній галузі та теоретичних знань, які є підґрунтям практичних моделей професійної поведінки.

Тренінги в певному розумінні є формою практичної психологічної роботи і завжди відбивають у своєму змісті певну парадигму, якої дотримується ведучий (тренер). Виділяють такі головні парадигми:

- тренінг, як форма «муштри», за якої жорсткими прийомами формуються потрібні моделі поведінки;
- тренінг як тренування, у результаті якого відбувається формування і вироблення умінь і навичок ефективної поведінки;
- тренінг як метод створення умов для саморозкриття учасників і самостійного пошуку способів вирішення власних психологічних проблем [34].

Тренінг як технологія активного навчання має ряд особливостей:

1. **Груповий процес.** Група є відображенням суспільства у мініатюрі. Вона сприяє можливості кожному учаснику ідентифікувати себе з іншими, набувати нового досвіду. Водночас, у групі найбільш ефективно забезпечується зворотній зв'язок та підтримка від інших.

2. **Активність учасників.** Тренінгові форми проведення занять передбачають інтерактивний обмін інформацією між тренером та групою, а також між самими учасниками; кожен відчуває власну причетність до процесу навчання та вважає набутий досвід “своєю власністю”; учасники мають можливість вільно висловлювати свої думки, а навчання спрямоване не лише на знання, а на прищеплення навичок та вироблення моделі поведінки.

3. **Мета навчання.** Тренінг орієнтований на запитання та пошук відповіді, набуття досвіду, допомогу учасникам в саморозвитку. Традиційні форми навчання здебільшого спрямовані на передачу інформації від викладача до слухачів, а також на правильну відповідь, необхідність відтворення почутого.

4. **Принцип “тут і зараз”.** Методика проведення тренінгу передбачає побудову взаємовідносин у системі “тут і зараз”, що базується на відтворенні (імітації, моделюванні) проблемних ситуацій, характерних для реального життя. Протягом навчального заняття учасники “проживають” конкретну подію, осмислюють її, змінюють модель поведінки, виробляють навички прийняття рішень тощо.

5. **Атмосфера занять.** Неформальна атмосфера проведення тренінгу, зручне розташування місць колом, півколом чи малими групами сприяє позитивній налаштованості учасників, дозволяє забезпечувати зворотній комунікативний, емоційний, інтелектуальний зв'язок між членами групи та уникати одноманітності протягом усього заняття.

Поєднання різних індивідуальних стилів. Методи тренінгового навчання дозволяють більш ефективно обрати техніки подачі інформації відповідно до

індивідуальних особливостей сприймання учасників. На тренінговому занятті учасники мають “говорити”, “писати”, “малювати”, “грати”, “відчувати на дотик”, “переживати”. Поєднання таких різноманітних стилів подачі матеріалу зможе забезпечити його ефективне сприймання на інтелектуальному (мозковий штурм, розв’язування проблем), емоційному (ігри, рольові ігри, обговорення) [35]

У системі компетентнісної освіти основна увага приділяється типу тренінгів методу створення умов для саморозкриття учасників і самостійного пошуку способів вирішення власних психологічних проблем, які передбачають самостійний усвідомлений вибір моделей поведінки та умов забезпечення її ефективності. Щодо формування у студентів, школярів фінансової грамотності, зрозуміло, що тренінги як форма «муштри», як закладання відповідних жорстко регламентованих алгоритмів діяльності є непродуктивною. Ситуації, пов’язані з вирішенням фінансових проблем, попри свою зовнішню типовість, кожний раз є унікальними, оскільки характеризуються значною кількістю характеристик, деталей, а також чинників, що визначають її індивідуальність.

Те саме стосується і використання технологій з розвитку фінансової грамотності у майбутніх викладачів/учителів, які будуть розвивати цю компетентність в умовах діяльності різних освітніх закладів.

А.Ф.Павленко виділяє головні функції, які повинні виконувати тренінги (особливо комплексні):

- комплексна функція - передбачає вирішення єдиного підприємницького завдання. Яка охоплює всі етапи життєвого циклу фірми: а) висунення і обґрунтування бізнес-ідеї; б) розроблення і обґрунтування концепції організації діяльності фірми; в) розроблення і обґрунтування бізнес-плану фірми; г) пророблення заходів і документів засновницького й організаційного періоду; д) робота у відділах модельованої фірми: від виконання окремих господарських операцій до аналітичної оцінки діяльності;

- цільова - передбачає вироблення управлінських рішень і господарських операцій у розрізі функціональних обов'язків персоналу модельованої підприємницької структури;

- інформаційна - припускає нагромадження і регулярне оновлення інформації, що стосується модельованих господарських процесів;

- комунікативна - має на меті виконання учасниками тренінгу індивідуальних завдань певного функціонування блоку і обмін інформацією між ними;

- стимулятивна - передбачає імітацію різних господарських ситуацій з метою розроблення учасниками тренінгу відповідних сценаріїв діяльності;

- методологічна - забезпечує практичну направленість навчального процесу і врахувань індивідуальних потреб учасників тренінгу;

- мотиваційна - передбачає формування в учасників тренінгу сталої мотивації до ефективної діяльності як у ролі співробітників реальних підприємств, так і в ролі підприємців [36]

Отже, головний акцент тренінгових технологій – на розвитку комплексу навичок, необхідних для конкретної практичної діяльності. Для тренінгів характерна колективна форма роботи, яка передбачає взаємодію учасників, спільний пошук варіантів вирішення проблем.

Наприклад, корпоративний тренінг, концепція роботи якого базується на тому, що максимально ефективно засвоєння матеріалу забезпечується лише в разі практичного здійснення учасником певних дій. За тематикою корпоративні тренінги умовно поділяються на такі групи:

- спрямовані на розвиток професійних навичок учасників (тренінги самоорганізації);

- командотвірні (тренінги командної роботи);

- такі, що формують навички ефективного управління;

- тренінги особистісного зростання.

Ми проаналізували методику та практику проведення інтенсив-тренінгу з розвитку фінансової грамотності, розроблену в Тернопільському національному економічному університеті (ТНЕУ). Інтенсив-тренінг «Як стати фінансово успішним» має практичну спрямованість і проводиться у тренінг-центрі «Фінансова просвіта» на базі Тернопільського національного економічного університету представниками його професорсько-викладацького колективу. Основний слоган інтенсив-тренінгу – «Памятай, що бути фінансово грамотним сьогодні не лише престижно та модно, а і вкрай необхідно».

Інтенсив-тренінг включає такі змістові модулі:

Модуль 1. Фінансова грамотність та особисті фінанси: аспекти взаємовпливу.

Модуль 2. Актуальні проблеми управління особистими фінансами у контексті підвищення фінансової грамотності населення.

Модуль 3. Фінансова грамотність населення в діалектиці сучасних освітніх тенденцій.

Отже, зміст тренінгу пов'язаний з формуванням загальних орієнтацій у сфері фінансово-економічної політики держави, переконуючи його учасників у значенні фінансової грамотності не лише у плані розвитку економіки країни, а і задля власного економічного добробуту. Розуміння сучасних тенденцій у сфері освіти загалом, формування фінансової грамотності зокрема, сприятиме не лише інтенсифікації самоосвітньої діяльності, а і розширенню просвітницької роботи, в результаті якої студент у перспективі може надавати консультації іншим у сфері фінансових послуг.

Окрім того, забезпечується розвиток практичних вмінь та навиків, оплодіння практичними технологіями: як складати особистий бюджет, розвинути навички грамотного витрачання коштів та способів заробітку; оволодіти мистецтвом заощадження у різних життєвих ситуаціях, виявляти різні види банківського, телефонного та інтернет-шахрайства, тощо.

За результатами проходження інтенсив-тренінгу його учасники:

- набудуть навиків прагматичної оцінки актуальних фінансових подій та процесів, які відбуваються в Україні;

- ідентифікуватимуть сучасні тенденції та специфіку розвитку фінансових відносин у фінансовій системі держави, сфері особистих фінансів, податковій та банківській системах, у сфері фінансового ринку;

- оволодіють новітніми освітніми підходами щодо викладання та популяризації фінансової грамотності серед населення.

Тобто для інтенсив-тренінг «Як стати фінансово успішним» проектується результати діяльності не як завчені алгоритми стандартизованих дій, а як здатність до комплексної оцінки сучасних тенденцій та специфіки розвитку відносин у фінансовій системі держави на основі самостійно проведеного комплексного аналізу наявної інформації. Особливо цінною компетентністю є здатність співвіднести загальні тенденції з індивідуальними, тобто сферою особистих фінансів. У рамках тренінгу також опрацьовуються інноваційні освітні технології, які потрібні не лише для професійної діяльності, а і для самоосвіти, забезпечення неперервного росту своєї професійної компетентності у фінансовій сфері.

Особлива увага приділяється розвитку мислення як засобу розуміння процесів, які відбуваються у фінансовій сфері і як їх адаптувати до власних практик. У рамках тренінгу застосовується велике різномаяття різних ситуативних дидактичних тренінгів, фінансових ігор, воркшопів, та квестів.

Наприклад, для школярів використовуються наступні методи та технології:

Сюжетно-рольова гра «Правила складання сімейного бюджету» навчається уміло складати особистий бюджет, отримують навикки грамотного витрачання коштів й основних способів заробітку в юному віці, будуть вміти користуватися додатками до смартфонів при плануванні власних фінансів.

Дидактичний тренінг «Як заощадити мільйон?»

Діти навчаються культурі заощаджень, зрозуміють необхідність їх здійснення в різних життєвих ситуаціях, вивчать практичні способи збереження власних коштів та їх примноження.

Воркшоп «Фінансове шахрайство: прості способи убезпечити себе і рідних». Діти навчаються на різних практичних прикладах виявляти види банківського, телефонного та інтернет-шахрайства, зможуть їх попередити, що сприятиме збереженню коштів й уникненню ймовірних злочинів.

Селфі-квест «Знайти і знешкодити фінансового шахрая» Діти в інтерактивній ігровій формі зможуть дізнатися про види фінансового шахрайства в банківських установах, страхових компаніях, магазинах, на вулиці тощо [37]

Також в Академії інноваційного розвитку освіти був розроблений та апробований 20.05.18 р. Тренінг "Фінансова грамотність як запорука соціальної безпеки" (Фінансовий практикум для освітян – ділова гра “Життєвий капітал”)

Тренінг побудований на основі ділової гри, яка ефективно виявляє ірраціональні, малоефективні, хаотичні моделі прийняття фінансових рішень у житті. Від експертів-практиків учасники отримають відповіді на власні питання.

Отриманні знання та розвинені навички, необхідні для прийняття впевнених фінансових рішень, можуть застосовуватися протягом усього життя.

Завдання навчального тренінгу:

1. Формування фінансової культури та фінансової поведінки в умовах реальних змін.

2. Розуміння фінансових власних ризиків.

3. Управління бюджетом та ефективні фінансові рішення.

Прогнозовані результати тренінгу:

- Учасники навчаються моделювати свою бюджетну стратегію та прийом фінансових рішень у житті.

- Під час групової роботи опрацюють унікальну модель прийняття фінансових рішень.

- Дозволить зрозуміти та розібратися у власній реакції на грошові пропозиції при здійсненні різноманітних транзакцій.

- Навчаться ефективно використовувати свій час, активи, перспективно мислити.

- Отримані знання та уміння можуть бути інтегровані освітній процес для розвитку зазначених компетенцій в учнів/студентів.

Як показують базові позиції тренінгу, він проводиться через форми комунікативної взаємодії між його учасниками під керівництвом експертів і має на меті допомогти осмислити свій досвід прийняття фінансових рішень через призму розуміння основ сучасної фінансової культури та фінансової поведінки в умовах реальних змін.

Було також проаналізовано програму тренінгу «Грані Багатства», який представляє собою чітко розроблену та збалансовану освітню систему, сфокусовану на інноваційному форматі розвитку фінансової грамотності, базуючись на світоглядних позиціях, творчому підході до організації діяльності.[38]

Програма тренінгу представлена через наступний зміст:

- Роль образів і цифр у створенні цілей.
- Будівля фінансової свободи: технологія покрокової побудови фінансової свободи.
- Усвідомлення вірусів мислення. Запобігання маніпуляцій поведінкою людини.
- Моделі грошового потоку, пасивів і активів.
- Градації фінансової свободи
- Фінансовий звіт і його властивості (Доходи / Витрати, Активи / Пасиви).

- Призначення і властивості Розуму.
- Фінансові плани.

Автори представляють таку концепцію тренінгу: «Ми не народжуємося зі знанням про те, як управляти грошима, цього потрібно навчитися. На жаль, наша система освіти не готує людей до того, як вести себе в умовах фінансової нестабільності, та як використовувати поточну фінансову систему для збільшення свого добробуту. Складно в це повірити, але криза – час можливостей. І це найкращий час для інвестування в себе та в свою освіту. Коли гривня з кожним днем коштує все менше і менше, та заощадження тануть на очах, банки закриваються, а компанії скорочують співробітників, саме час дізнатися, як не тільки зберегти, але й примножити свої заощадження. А якщо заощаджень поки немає – дізнатися, як в найкоротші терміни зробити так, щоб вони з'явилися.

Пропонуємо вашій увазі унікальний курс «Грані Багатства», який змінить не тільки ваше уявлення про фінанси, інвестування та багатство, а й все ваше життя. «Грані Багатства» – це освітня система, сфокусована на фінансовій грамотності та творчому світогляді, а саме:

- система поглядів на світ, природу, життя та Всесвіт як на живу цілісну систему, всі елементи якої гармонійно взаємопов'язані;
- система технік та технологій взаємодії з зовнішнім світом, що дозволяють з вражаючою ефективністю досягати найкращих результатів у будь-яких сферах життя – здоров'я, робота, творчість, відносини, сім'я, виховання дітей, навчання, та, звичайно ж, у фінансовій сфері.

На тренінгу «Грані багатства» ви дізнаєтесь:

- технологію створення фінансових потоків;
- як з'єднати в єдине ціле такі поняття як любов, свобода, пошук призначення, багатство та гроші;
- як «розбудити» в собі фінансового генія;

- як ефективно управляти своїм грошовим потоком (особистим і / або сімейним бюджетом) і постійно його збільшувати;
- як розширити свою реальність до реальності багатства;
- як стати фінансово вільною людиною;
- як відкрити для себе новий світ, де не ви працюєте заради грошей, а гроші працюють на вас.

Ця програма може бути адаптована до різних освітніх потреб, різних вікових категорій молоді. Характерно, що її зміст виходить далеко за рамки суто фінансової проблематики і пропонує ракурс, відповідно до якого фінансова складова є значущим чинником життєвого простору людини, забезпечуючи її свободу, здатність до самореалізації.

Під час тренінгу пропонується працювати у рамках проблематики взаємодії людини з зовнішнім світом, де фінансова сфера розглядається як умова забезпечення здоров'я, досягнення успіху у роботі, соціальних відносинах, а також у сім'ї, вихованні дітей, навчанні, тощо

«Зазвичай ми працюємо із більш загальними речами – законами, іншими нормативно-правовими актами, але найважливіше у нашій роботі – саме фінансова грамотність та захист прав споживачів. Ми вважаємо, що фінансова система має ґрунтуватися на потребах людей і працювати для людей. Тому найважливіше для нас – щоб люди довіряли фінансовій системі, знали, що з ними працюватимуть чесно і, що найважливіше у контексті цього проекту – що вони можуть розібратися із повсякденними питаннями щодо того, як розпоряджатися своїми коштами», – зазначив Роберт Бонд, керівник проекту USAID «Трансформація фінансового сектору».[39]

Теми для вивчення – види фінансових послуг, заходи обережності і планування бюджету.

Перший тематичний блок тренінгу – базові знання про те, які є фінансові інструменти і як ними користуватися. «Ми розповідаємо нашим учасникам про

банківські та небанківські фінансові послуги – що таке кредити, що таке депозити, що таке банківські картки і як ними користуватися. Ми у жодному разі не рекламуємо якісь фінансові установи. Наша задача – навчити людей приймати обізнані, свідомі фінансові рішення», – розповіла Тетяна Герасимова, майстер-тренер програми «Фінансова обізнаність для впевненого майбутнього», яку впроваджує Міжнародний благодійний фонд «Український жіночий фонд». Наприклад, є вправа, у якій учасники розраховують реальну вартість кредиту – не ту, яка зазначена у рекламі.

Другий тематичний блок – про те, як не стати жертвою шахраїв. «Ми навчаємо, на що звертати увагу, коли ми обираємо фінансову послугу, де закладені ризики. Це, наприклад, обіцянка надвеликих відсотків по вкладах, кредити під нульову ставку тощо», – пояснила Тетяна Герасимова. Розповідають також про принципи роботи Фонду гарантування вкладів і алгоритм дій для тих, у кого лишилися кошти у збанкрутілому банку.

Наступний блок – ведення і планування сімейного бюджету. Людям пропонують декілька способів – від дуже детального до найбільш загального. «Ми робимо великий акцент на формуванні резервного фонду – що у нас має бути якась «подушка» фінансової безпеки, яка дозволить проходити певні життєві виклики. Якщо доходи невеликі, це навіть більш важливо, тому що такі люди найбільш вразливі», – зазначила тренер. Розповідають також про принцип роботи пенсійної системи – чинної, і тієї, якою вона може стати після реформи. За бажання учасники тренінгу можуть отримати фінансову консультацію.

Додатковий аспект тренінгу – розвиток активної громадянської позиції, просування ідей, як кожен може змінити на краще життя своєї громади.

Також були проаналізовані окремі, представлені в інформаційних джерелах тренінги. Так, апробовано тренінг «Фінансова грамотність» для учнів 9-11 класів.[40]

Відповідно до плану роботи на 2019 рік кафедрою фінансів ІФНТУНГ на базі Бізнес-інкубатора успішно розпочато проведення циклу тренінгів з фінансової грамотності для школярів різних вікових груп. Тренінг розрахований на три заняття, у ході яких діти зможуть опанувати ази управління особистими фінансами, формування та фінансового обґрунтування стартапів та оцінювання їх фінансових результатів, а також пройдуть віртуальний шлях від найманого працівника до «крутого» бізнесмена у процесі фінансової гри, так званих «Щурячих перегонів». Слід відмітити, що дані заходи проводяться кафедрою вже другий рік.

Учні 9-11 класів мали змогу ознайомитися з особливостями застосування бізнес-моделі CANVAS, що базується на створенні цінності стартапу і допомагає створити той продукт чи послугу, який буде користуватися попитом.

Жваву зацікавленість у школярів викликало складання «полотна компанії», де вони, працюючи в групах, для «створеного» ними виду бізнесу визначали основні блоки, а саме: головну ідею, споживачів, канали збуту, способи отримання коштів, ключові ресурси, партнерів та склад витрат.

Аналіз представлених анонсів та програм проведення тренінгів з фінансової грамотності для молоді, інших вікових верств населення свідчить про спільність базових позицій:

- Представлені для тренінгів проблеми представляють особливу актуальність у житті сучасної людини, у контексті актуальних фінансово-економічних реалій;
- Відбувається апелювання до свідомості учасника тренінгу, його життєвого досвіду і передбачається формування особистісно значущих висновків з проблем, що опрацьовуються під час тренінгу;
- Пріоритетність інтерактивних форм та методів роботи, комунікативної взаємодії учасників тренінгу.

Експериментальне навчання: проектування, апробація гри-змагання на тему: «Фінансова грамотність сучасної молоді у контексті складання сімейного бюджету» та визначення ефективності її проведення.

Під час виробничої практики, яка проходила в Тернопільському вищому професійному училищі сфери послуг та туризму, був спроектований та проведений позаурочний захід для учнів спеціальності «Агент з організації туризму, адміністратор», а саме гра – змагання Тренінг на тему «Фінансова грамотність сучасної молоді у контексті складання сімейного бюджету» (Додаток А).

Для визначення ефективності засвоєння учнями теми «Фінансова грамотність сучасної молоді у контексті складання сімейного бюджету», реалізуючи таку форму навчання як гра-змагання, нами були використані дві групи критеріїв:

–Об’єктивні показники рівня засвоєння знань з теми шляхом постановки питань типу: Що таке бюджет? Які існують види бюджету? Які існують основні доходи і видатки сімейного бюджету? та ін.

–Оцінні судження учнів, отримані шляхом відповіді на питання: Які Ваші враження від гри? Чи легко засвоювалась навчальні інформація? Наскільки Ви зрозуміли поданий Вам навчальний матеріал? Чи готові ви до таких форм навчальної роботи? Що було складно? Що би ви змінили у грі? Чи подобалося працювати у такому форматі? Чи було цікаво і чи є бажання ще використовувати такі методи навчання? Чи хотіли б Ви, щоб уроки (тренінги) проводилися в такому форматі

Отже, порівняння традиційної форми навчання та інноваційної за критеріями ефективності засвоєння знань та рівня пізнавального інтересу учнів засвідчили перспективність такої форми як гра-змагання. Її проведення сприяло підвищенню рівня фінансової грамотності учнів у контексті складання сімейного бюджету. Окрім того, такий формат навчання сприяв: розвитку

аналітичної, мислительної діяльності учнів; підвищенню їх активності, зацікавленості в результатах навчання; поліпшенню психологічної атмосфери на занятті; удосконаленню міжособистісних стосунків між учнями, їх здатності до співпраці, групової діяльності.

Висновки до 2-го розділу

Більшість ігрових технологій, тренінгів мають імітаційний характер і відображають різноманіття підходів до організації ігрової діяльності студентів, у процесі якої необхідні знання, вміння, компетентності засвоюються студентами не через запам'ятовування навчальної інформації щодо фінансової грамотності та використання її на практиці в стандартних ситуаціях, а через формування моделі конкретної професійної ситуації.

Ігри, тренінги, як форми організації навчальної діяльності всіх рівнів (школа, заклад вищої освіти, система післядипломної освіти), відносяться до активних через свою інтерактивну природу, яка передбачає взаємодію учасників навчального процесу з вирішення складних проблем, формування відповідних компетентностей, розвитку особистісних якостей.

Основний акцент переноситься зі знань/навчальної інформації на площину їх практичного використання. Йдеться про фіксовані моделі поведінки, необхідні для життя, навчання, професійної діяльності.

Важливо розуміти, що ігровий тренінговий формат навчання з розвитку фінансової грамотності студентів актуальний для всіх вікових категорій, він видозмінюється, в залежності від рівня навчання та поставлених цілей.

Отже, ігрові, тренінгові методи навчання в системі розвитку компетентностей в рамках відповідної фінансово-економічної освіти передбачає формування активної позиції студента, який характеризується загальною орієнтованістю у відповідній сфері діяльності, тобто розуміє загальні тенденції розвитку сфери, головні стратегічні напрямки її модернізації та ін. Це формує

професійний світогляд, професійне мислення, які забезпечують розуміння проблематики на макрорівні.

Зміст, технології, методики проведення гри міняються відповідно до рівня формування фінансової грамотності майбутнього фахівця, конкретних завдань навчання, індивідуальних та інтелектуальних можливостей студентів.

У методиці проведення гри з розвитку фінансової компетентності майбутнього спеціаліста важливою є концептуальність гри, яка передбачає цілісний погляд на цей вид діяльності і чітку орієнтацію на конкретні цілі цього складного виду навчання.

РОЗДІЛ III.

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ

3.1. Інноваційні підходи та сучасні практики професійної підготовки фахівців з фінансової грамотності

В умовах інтенсивного пошуку шляхів економічного розвитку України, що поєднують функціонування ринкових відносин і державного регулювання, у молоді виникає потреба в розвитку підприємливості, фінансової грамотності і здатності визначати своє майбутнє в реальних умовах сьогодення. Інноваційні підходи та сучасні практики професійної підготовки фахівців з фінансової грамотності визначаються комплексом компетентностей, необхідних для молоді людини, щоб вільно орієнтуватися в сучасних фінансово-економічних реаліях. Особлива роль у формуванні таких компетентностей особистості належить загальноосвітнім навчальним закладам. Науковцями доведено, що чим раніше дитина долучається до сучасних фінансових відносин, тим легше їй в майбутньому адаптуватися до реалій сучасного фінансового життя. З цих підстав у проекті нового Державного освітнього стандарту «Новий Стандарт шкільної освіти 2016»: а) наведено перелік ключових компетентностей, необхідних людині для життя, до яких включено підприємницьку і фінансову; б) рекомендовано у школах, ліцеях та інших типах середніх навчальних закладів активне впровадження навчальних дисциплін економічного та фінансового змісту.

Дослідження рівня фінансової грамотності населення України загалом, молодих людей зокрема, засвідчили актуальність проблематики та необхідність розробки системних підходів до підвищення ефективності фінансово-економічної освіти усіх рівнів, починаючи зі школи, і завершуючи системою післядипломної освіти. Ще у 2011-2012 н.р. в системі шкільної освіти було

започатковано вивченням курсу «Фінансова грамотність», який передбачав системне та поетапне ознайомлення школярів з основами її змісту та формування здатності його використовувати на практиці. Характерно, що перевага надавалась інтерактивним методам навчання, особливо активно використовувалися ігрові технології.

Розробка методики викладання курсу «Фінансова грамотність» велася за Проектом USAID/FINREP у співпраці з Університетом банківської справи НБУ, на інститути післядипломної педагогічної освіти. За концепцією проєкту особлива увага зверталася на спеціальну підготовку фахівців з даного спрямування, формування їх фінансової компетентності та професійної готовності до реалізації різних форм та рівнів фінансової освіти в загальноосвітніх навчальних закладах, а також використання інноваційних технологій організації навчання школярів.. У 2015 році були затверджені Міністерством освіти і науки України навчальні програми з фінансової грамотності для початкової та основної школи. Щоправда, в основному вони були віднесені до елективних курсів і передбачали самостійний вибір школяра.

Готовність фахівця до використання інноваційних підходів та сучасних практик розвитку фінансової грамотності обумовлена поставленими завданнями, які стосуються не лише знань з даної сфери діяльності, а, як зазначає Приходько Б. «...фінансової культури, трудової та моральної творчої мотивації, активної громадської позиції, ділової підприємливості, умінь правильно орієнтуватися в різних життєвих ситуаціях відбувається на спецкурсах з економіки та фінансової грамотності, через різноманітні форми організації навчання. Формування первинних економіко-фінансових компетенцій в учнів школи найбільш вдало проходить у процесі гри, тренінгу, дискусії. Оскільки саме такі форми дають можливість учням «практично» перевірити свої знання, застосувати їх, розширити власний досвід методами спроб [44].

Тому науковцем виділяються такі форми навчання як ігри, тренінги, дискусії, в рамках яких формується мислення, світоглядні позиції, загалом формується власний досвід роботи з фінансами, аналізу фінансових ситуацій, вирішення фінансових проблем.

Національний банк України і Міністерство освіти і науки розробили план заходів із впровадження курсу «Фінансова грамотність» у вищих навчальних закладах до 2019 року. Всі заплановані заходи з підвищення рівня фінансової грамотності учнів шкіл та студентів базуються на міжнародних принципах Світового банку, Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) фінансової освіти й обізнаності, а також враховують новітні підходи, які передбачають зосередження уваги на таких основних видах фінансової освіти:

- ризики та вигоди використання фінансових продуктів і послуг;
- законні права та юридичні обов'язки споживачів при використанні фінансових продуктів і послуг [45]

Зазначена проблематика вказує на те, що у фахівця фінансової сфери повинен бути сформований належний рівень фінансового мислення, тобто здатності комплексно оцінити фінансові ситуацію, відповідні фінансові продукти і послуги, виробити адекватну модель поведінки, що загалом передбачає необхідність використання інтерактивних методів навчання, до яких відносяться ігрові методики, тренінги.

Проблеми інноваційних підходів до реалізації завдань фінансової освіти в навчальних закладах України вивчали І. Вітенко, А. Довгань, О. Губенко, М. Короденко, О. Костюкова, Т. Смовженко, З. Філончук, О. Часниковата інші

Так, колективом авторів під керівництвом доктора економічних наук, професора Т. Смовженко створено навчально-методичний комплекс для підготовки вчителів до викладання курсів фінансової грамотності, до якого входять навчальні програми спецкурсів для слухачів курсів підвищення кваліфікації: «Фінансова грамотність у початковій школі» (72 год.), «Фінансова

грамотність в основній школі» (72 год.), «Фінансова грамотність» (очно-дистанційна форма навчання, 36 год.) та навчально-методичні посібники «Спецкурс із фінансової грамотності для підвищення кваліфікації педагогів основної школи» і «Спецкурс із фінансової грамотності для підвищення кваліфікації педагогів початкової школи», схвалені та рекомендовані до друку Вченою радою Університету банківської справи Національного банку України (протокол № 12 від 30.06.2015 р.).

Л. Захаркіна та М. Катериніна, досліджуючи можливості підвищення ефективності фінансової освіти, запропонували сукупність нововведень для підвищення рівня фінансової грамотності, яка дозволяє охопити цим процесом усі вікові групи в системі інституційної освіти [46;47].

Таблиця 3.1.

Шляхи розвитку фінансової грамотності учнів різних вікових груп, студентів

Вікова категорія	Зміст і форми розвитку фінансової грамотності
Діти дошкільного віку	Знайомство з поняттями гроші, держава, функції держави, податки. Пояснення необхідності сплати податків
Учні молодшого шкільного віку	Розширене знайомство з поняттями гроші та з поняттям електронних грошей. Подальше вивчення необхідності сплати податків
Учні середнього шкільного віку	Знайомство з банківською діяльністю, сферою бізнесу. Надається уявлення про управління власними коштами, власним капіталом
Учні старшого шкільного віку	Ознайомлення з послугами банків. Знайомство з фінансовими інститутами; порядком обчислення дохідності інвестицій; з можливими ризиками на інвестиційному ринку та чинниками, від яких вони залежать. Чітке уявлення про види податків та податкових пільг. Формування вмінь користування електронними грошима та навиків управління бюджетом сім'ї.
Студенти	Створення та проведення фінансових тренінгів, запровадження регулярних творчих економічних конкурсів та конференцій

Цінність підходу авторів полягає в тому, що вони проектують варіант забезпечення неперервності розвитку фінансової грамотності, починаючи від

елементарних уявлень, які формуються для дітей дошкільного віку, завершуючи студентами.

Тобто йдеться про поетапний процес нарощування рівня фінансової грамотності учнів, студентів, акцентуючи увагу на пріоритетних елементах її змісту для різних вікових категорій.

У процесі професійної підготовки фахівців з фінансової грамотності важливо формувати компетентності, які дадуть можливість так підійти до організації навчального процесу школярів, студентів, щоб максимально враховувати їх інтелектуально-освітні можливості, психологічні особливості пізнавальних процесів різних вікових груп, а також зважати на наявний багаж знань, дотичних до фінансової проблематики, реальний досвід доручення до вирішення фінансових проблем у власному життєвому просторі

Особливого значення набувають інноваційні підходи з розвитку фінансової грамотності викладачів, які могли би організовувати навчальну діяльність школярів, студентів у різних типах навчальних закладах, а також організовувати курси для різних верств населення з метою підвищення компетентності з фінансової справи.

Як показують результати досліджень з проблем інноваційних підходів до професійної підготовки фахівців з фінансової грамотності, ефективність зазначеної системи буде забезпечена, якщо:

- активно використовувати особистісно зорієнтовані технології навчання, до яких відносяться навчальні ігри та тренінги, які дають змогу перетворювати набуті знання у компетентності, визначаючи здатність до практичної діяльності у складних фінансових ситуаціях, які постійно змінюються;
- освітня діяльність цього спрямування буде не епізодичною чи ситуативною, а системною і в перспективі передбачати неперервність процесу;
- навчальна діяльність буде базуватися на комплексі інноваційних ігрових технологій, тренінгів, які містять різні можливості опрацювання його

тематики, а також різні форми та методи роботи над його змістом з виразною пріоритетністю інтерактивних;

– значні частина часу буде приділена самостійній роботі, у рамках якої викладач буде мати можливість більш глибоко попрацювати над проблемами, які для нього є актуальними, або представляють особливу складність.

Тому підготовка фахівців має вестися, орієнтуючись на поетапність програми розвитку фінансової грамотності різних рівнів складності, для різних вікових груп. Це означає, що кожен викладач має розуміти загальну логіку розвитку фінансової грамотності, починаючи зі школи (початкової, основної, старшої), системах професійної та післядипломної освіти.

Тому головні інноваційні підходи щодо професійної підготовки фахівців з фінансової грамотності стосуються формування:

– фінансової грамотності в контексті загальної економічної, фінансової культури;

– фінансової компетентності та здатності до постійної самоосвітньої діяльності, відстежуючи актуальні тенденції розвитку фінансової сфери, нові підходи до формування фінансової грамотності населення;

– здатності до постійного оновлення системи фінансової освіти, власного досвіду організації педагогічної діяльності, викладанні курсу «Фінансова грамотність» у відповідному закладі освіти.

Курси для фахівців дисциплін з фінансової грамотності передбачають теоретичний, методичний та практичний блоки.

Наприклад, для того, щоб виконати практичні завдання майбутні викладачі знайомляться з загальними теоретико-методичними засадами розв'язання фінансових задач, а далі у рамках навчальних ігор, тренінгів моделюють реальні фінансові ситуації, реалізуючи різні економічні ролі, як от: споживач фінансових послуг, підприємець, платник податків тощо.

У науковій праці Філончук З. В. [48] пропонується підхід до визначення змісту підготовки вчителів, а також традиційні та інноваційні форми, методи, технології організації навчального процесу, з-поміж яких чільне місце займають навчальні ігри та тренінги.

Пропонуються інноваційні форми та методи навчання, які спрямовані на:

- формування економічної культури вчителів та мотивації до подальшої економічної самоосвіти;
- розвиток професійного мислення та свідомості;
- розуміння значення фінансової освіти як одного з чинників забезпечення фінансової грамотності молодих людей, економічної стабільності;
- формування компетентностей щодо проектування системи фінансової освіти й виховання в навчальному закладі та ін.

У рамках професійної підготовки фахівців фінансової грамотності передбачається, що вони повинні, використовуючи інноваційні підходи та сучасні практики, створювати методичні розробки і сценарії заходів (проектів) із фінансової освіти та виховання; проектувати власну фінансову безпеку; вдосконалення економічної компетентності з питань розвитку фінансового сектору, захисту прав споживачів у системі фінансових відносин.

Інноваційні методи та технології організації навчальної діяльності майбутніх фахівців сфери фінансової освіти різних рівнів більшою мірою використовуються під час проведення практичних робіт, виконання практичних завдань.

Використовуючи ігрові технології та тренінги, студенти мають можливість не лише систематизувати знання та апробувати методики розв'язання фінансових задач, а і познайомитись з економічними ролями, наприклад, споживача фінансових послуг, платника податків та ін.

Особливу цінність представляють завдання, які стосуються вивчення та аналізу власної фінансової грамотності, використання її задля створення власної фінансової безпеки та добробуту. З цією метою практикується використання ігрових та тренінгових технологій на теми «10 важливих ідей щодо власних фінансів», «Мої податкові зобов'язання», «Аналіз місцевого ринку з послуг страхування», «Обираємо страхове покриття», «Підвалини благополуччя». Це можуть бути колективні, групові форми інтерактивного навчання із залученням не лише викладачів, а і фахівців та тренерів.

Професійно-педагогічна складова таких навчальних технологій забезпечуються через виконання комплексу самостійних завдань, які включають:

- адаптацію відомих ігрових технологій до реальних освітніх ситуацій різних рівнів складності;
- створення власних моделей організації навчання школярів різних вікових категорій;
- розробка власних проєктів розвитку, наприклад, фінансового мислення, ін.;
- підбір комплексу тренінгів, орієнтованих на розвиток відповідних складових фінансової грамотності, необхідних особистісних якостей;
- розробку проєкту професійно-педагогічного саморозвитку, забезпечення готовності до викладацької роботи та ін.

Кожна з інноваційних форм навчання характеризується своєю структурою та взаємозв'язком відповідних елементів і є засобом здійснення педагогічної взаємодії викладача та студентів, у контексті якої визначаються ефективні ігрові технології, тренінги.

3.2. Педагогічні умови та методичні рекомендації щодо забезпечення ефективності використання ігрових технологій, тренінгів в практиці організації навчальної діяльності закладів освіти

Узагальнюючи позиції різних науковців та практиків у сфері розвитку фінансової грамотності, виділені наступні *педагогічні умови* підготовки майбутніх фахівців до підвищення фінансової грамотності школярів у своїй майбутній професійній діяльності, використання ігрових та тренінгових технологій.

Перша умова стосується використання ігрових технологій, тренінгів в контексті удосконалення, модернізації навчально-виховного процесу. Воно не повинно бути стихійним, хаотичним, а інтегрованим у систему, яка програмується відповідно до мети, визначеної суспільством, компетентностей, які необхідно сформувати. Передбачається необхідність швидкого реагування адміністрації навчальних закладів на соціальні виклики (у нашому випадку підготовка майбутніх учителів до підвищення фінансової грамотності школярів), яка реалізується через удосконалення навчальних планів підготовки фахівців шляхом введення нових спецкурсів з «Основ фінансової грамотності» обрання або розробку моделі модернізації навчального процесу, орієнтованої на досягнення запланованої мети з розроблених моделей впровадження інновацій.

Однією з провідних умов підготовки студентів до формування фінансової грамотності в середніх загальноосвітніх навчальних закладах є перегляд навчальних планів, програм, відбір змісту, форм і методів роботи. Критеріями відбору змісту фінансової освіти є: часовий ресурс, мінімальна складність додаткового фінансового матеріалу, можливість його методичної обробки, практична орієнтація, зв'язок з фінансовою діяльністю.

У цьому контексті важливо акцентувати увагу на системності підходу до навчання майбутніх фахівців з фінансової грамотності, використання інноваційних технологій, до яких відносяться ігрові методи, тренінги, оскільки:

-по-перше, фінансова грамотність є системним об'єктом, котрий має свою структуру (когнітивний, діяльнісний і ціннісно-мотиваційний компоненти), а це означає, що підвищення її рівня вимагає одночасного впливу на всі її складові;

-по-друге, студент/учень, будучи складним системним об'єктом, включає когнітивну сферу, що відповідає за засвоєння знань; ціннісно-емоційну сферу, що відповідає за мотивацію, емоції почуття, без яких набуття знань неможливе; волюву сферу, яка регулює активність студента під час навчання. Урахування цих положень необхідне для планування і здійснення процесу формування ФГ учнів/студентів;

-по третє, навчальне середовищетеж є системним об'єктом, що включає інформаційну, комунікаційну, матеріально-технічну складові. Створення середовища передбачає створення всіх його складових.

Друга умова стосується доцільності використання ігрових методик та тренінгів задля необхідності формування та розвитку мотиваційної сфери майбутніх спеціалістів з фінансової грамотності, готових до ефективної професійної діяльності у різних типах освітніх закладів. Мотивація є складно структурованим утворенням і повинна ґрунтуватись як на інтересах до фінансового сектору діяльності, так і до педагогічної роботи, яка передбачає формування необхідної фінансової грамотності у школярів, молодих людей.

Мотивація сприяє розвитку пізнавального інтересу у студентів, стимулює до ефективної самоосвітньої діяльності з подальшого розвитку фінансової компетентності та здатності до її практичної реалізації в рамках професійної діяльності.

Слід зазначити, що особливу цінність у формуванні мотиваційної сфери студента з розвитку фінансової грамотності представляють ігрові технології та

тренінги, використання яких повинно бути системним та цілеспрямованим, підвищувати рівень пізнавального інтересу студентів.

Третя умова стосується необхідності комплексного та цілеспрямованого запровадження інноваційних форм та методів навчання, до яких належать пізнавальні, імітаційно-професійні ігри, тренінги з розвитку фінансової грамотності, які можна використовувати не лише у процесі професійної підготовки, а і майбутньої професійної діяльності, зокрема, у процесі організації навчальної діяльності школярів.

Інноваційні методики навчання відзначаються інтерактивним форматом організації навчання, в результаті якого відбувається не лише опрацювання необхідних для розвитку фінансової грамотності знань, а і розвиток мислення, свідомості, які допомагають вирішувати складні проблеми не за традиційними стандартними схемами, а через аналіз конкретної ситуації, вибір адекватного алгоритму дій.

Інноваційні форми та технології навчання, до яких належать ігрові технології та тренінги, насамперед, характеризуються спрямованістю на розвиток фінансового мислення майбутнього спеціаліста. Поняття «фінансове мислення» можна трактувати як процес подолання суперечностей між суб'єктами, що виникають у фінансових відносинах між ними, котрі функціонують на основі обороту грошових засобів в умовах ринку. Фінансове мислення можна розглядати як одну з форм більш широкого за змістом економічного мислення. Фінансове мислення притаманне кожній людині. Розрізняють професійне і непрофесійне фінансове мислення, які відрізняються глибиною та кількістю наукових понять, що засвоюються, а також рівнем сформованості уміння їх застосовувати під час розв'язання практичних завдань різних рівнів складності.

Методичні рекомендації щодо забезпечення ефективності використання ігрових технологій, тренінгів в практиці організації навчальної діяльності

зкладів освіти стосуються позицій, що фінансове мислення «рухається в піраміді» відповідних фінансових понять, рівень засвоєння яких визначає рівень його розвитку. У своєму розвитку фінансове мислення студента в проходить наступні рівні: елементарно-емпіричний (низький), алгоритмічний (середній), креативний (високий), які визначаються на підставі домінування діяльнісно-моделюючого підходу до ситуативних задач і критеріально-результативного під час визначення результатів освітньої діяльності. Переходи фінансового мислення від одного рівня до іншого ми пов'язуємо з переходами в інтелектуальному розвитку від ФГ до фінансової культури[49][50].

Необхідність введення четвертої умови – забезпечення неперервності і наступності використання ігрових технологій, тренінгів з поступовим наростанням складності в засвоєнні змісту і технологій навчання фінансових дисциплін – обумовлена потребою в методичній обробці інформації фінансового змісту, яка становить основу фінансової грамотності населення. Неперервність фінансового виховання полягає у тому, що даний соціально-педагогічний процес переходить з одного ступеня на інший з дотриманням наступності, починаючи з шкільної лави і закінчуючи вищим навчальним закладом, причому на кожному ступені зберігається його основна властивість – універсальність, яка передбачає збереження зв'язків між різними елементами цієї системи, тобто зберігається цілісність підготовки.

Неперервність сприяє:

- формуванню у студентів функціональної і змістової складових фінансової грамотності, системи цінностей і індивідуальності;

- збагаченню досвіду фінансової діяльності і самоосвіти; розвитку професійного самовизначення.

Наступність передбачає послідовність і узгодженість ступенів і етапів фінансово-економічного виховання.

Неперервність та наступність також передбачає врахування всіх типів міждисциплінарних зв'язків між зазначеними дисциплінами на рівні понять, способів дій і методичних прийомів викладача, які спрямовані на формування в майбутніх учителів математики базових фінансових понять та способів фінансових дій, а також на демонстрування прикладної і практичної значущості математичних знань.

У умова – використання ігрових технологій, тренінгів у визначенні та оцінюванні професійної компетентності фахівця з фінансової грамотності, учителя для школи, викладача для закладів професійної освіти.

Слушними для нашого дослідження виявились думки С.Левчука, який, вивчаючи проблему оцінювання діяльності вчителя, дійшов висновку, що існують три блоки критеріїв оцінки педагогічних умінь: критерії оцінки загальних педагогічних умінь; критерії оцінки спеціальних умінь; критерії оцінки результатів діяльності викладача (в основному умінь і навичок учнів) [51]

Для дослідження корисною вважаємо думки автора стосовно того, що:

а) оцінка професійно-педагогічної компетентності повинна проводитись не тільки шляхом порівняння отриманих результатів з певними нормами, середніми величинами, але і шляхом зіставлення їх із результатами попередніх діагностувань (не обов'язково проведених у зв'язку з атестацією) з метою виявлення характеру просування в розвитку, професійному зростанні педагога;

б) вивчення професійно-педагогічної компетентності повинне спиратись на самоаналіз, самодіагностику результативності професійної діяльності педагогів для створення мотивації самовдосконалення та професійного росту. Рівень професійної компетентності повинний розглядатись як змістовна характеристика діяльності викладача, а процес самовдосконалення, професійного росту - як розвиток, зміна якісно своєрідних етапів діяльності.

Педагогічні умови та методичні рекомендації щодо забезпечення ефективності використання ігрових технологій, тренінгів в практиці організації навчальної діяльності закладів освіти безпосередньо пов'язані з оцінкою компетентності викладача з фінансової грамотності, результативності його професійної діяльності.

Залежності від результатів діяльності С.Левчук пропонує характеризувати професіоналізм кожного викладача одним із рівнів [51]:

репродуктивний - уміє переказати іншим те, що знає сам;

адаптивний - уміє пристосувати своє повідомлення до аудиторії слухачів;

локально-моделюючий - володіє стратегіями формування системи знань, навичок, умінь, відносин з окремих розділів курсу, програми:

системно-моделюючі знання - володіє стратегіями формування системи знань, навичок, умінь за курсом у цілому;

системно-моделююча творчість - володіє стратегіями перетворення свого предмета в засіб формування творчої особистості, здатної до саморозвитку в нових умовах [51].

Викладачі, які знаходяться на *репродуктивному рівні* діяльності, цілком поглинені самим викладанням предмета, його переказом, близьким до тексту.

На *адаптивному рівні* діяльності кількість структурних елементів педагогічної системи та зв'язків між ними збільшується. Викладач шукає, яким чином пристосувати навчальну інформацію до аудиторії. Але при цьому у полі його уваги залишається сама інформація.

На *локально-моделюючому* рівні діяльності достатнє володіння інформацією дозволяє педагогові почати пошук у різних способах її пред'явлення. Він виявляється здатним накопичити психологічні знання про групу та про окремих учнів.

На рівні *системно-моделюючого* знання в зону активної уваги викладача підпадають цілі педагогічної системи. Тільки на цьому рівні діяльності виникає питання про те, якою мірою індивідуальна система роботи педагога відповідає цільовому результату.

Рівень *системно-моделюючої* творчості відповідає вищій майстерності викладача, коли його увага сфальцьована на особистості учня, коли викладач перетворює навчальний предмет у засіб формування творчої особистості учня, здатного до професійного й особистісного самоствердження.

Найбільш спрощена модель, що відбиває категорію якості педагогічної діяльності, на думку вченого, включає три рівні: нормативний; перетворюючий; творчий.

Нормативний рівень характерний для викладачів, орієнтованих на стандарт, еталонну якість педагогічної діяльності, що прагне до її збереження та підтримки.

Перетворюючий рівень якості припускає досягнення позитивного результату педагогічної діяльності за рахунок засвоєння та пошуку нового, котре вже, як правило, десь, кимсь реалізується. Викладачі, які працюють на цьому рівні якості, більш повно відбивають свою індивідуальність у педагогічній діяльності, для них характерний орієнтир на норми індивідуального прогресу.

Творчий рівень - у більшому ступені орієнтований на норми, ідеали, що встановлюють перспективні цілі в даному виді діяльності та індивідуальні норми. Він характерний для викладачів, які займаються дослідницькою роботою, мають власні методики викладання та постійно знаходяться у творчому пошуку. На наш погляд, це вдала характеристика готовності вчителя до професійної діяльності, проте для студентів такий рівневий підхід застосовувати зарано з причини відсутності належного педагогічного досвіду.

Загалом високий рівень (творча готовність) характеризується:

- усвідомленням необхідності самоосвіти для успішної навчальної та майбутньої трудової діяльності;

- умінням розглядати предмет з усіх боків, давати оцінку новій інформації;

- умінням виділяти в ній суттєві ознаки, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки;

- умінням узагальнювати й аналізувати матеріал;

- умінням пов'язувати нове з наявним досвідом;

- умінням самостійно працювати з різними видами інформації, складати план, конспект, таблиці та самостійно виконувати завдання з підручника;

- умінням у відповідях використовувати додаткову інформацію, здобуту з інших джерел;

- умінням переносити знання іншу предметну область;

- високим рівнем розвитку пізнавального інтересу й пізнавальної потреби, - умінням організувати самоосвітню діяльність і сформованими навичками самоконтролю.

Для того, щоб успішно реалізувався процес формування фінансової грамотності у школі, на нашу думку, варто спрямувати зусилля на виконання таких основних завдань:

- надання знань з основ економічної теорії вчителям школи та набуття ними економічних компетенцій у сфері фінансових послуг;

- формування економічної культури вчителів та мотивації до подальшої економічної самоосвіти;

- формування вмінь конструювання системи фінансової освіти і виховання в навчальному закладі через упровадження курсів за вибором «Фінансова грамотність» у школі;

- удосконалення вмінь самоосвітньої діяльності, що забезпечить розвиток професійної компетентності у сфері фінансо-вої освіти й виховання учнів[52].

У науково-методичній та популярній літературі також представлена значна кількість матеріалів, які стосуються методичних порад та конкретних правил щодо удосконалення фінансової грамотності учнів, студентів, дорослих, а також як підвищити власну фінансову компетентність для свого життя та майбутньої професійної діяльності фахівців даного профілю.

Цінним є підхід з використанням кейс-методу, у рамках якого задається конкретна, досить реальні ситуація щоб уникнути традиційних конфліктів, автор пропонує декілька порад. При тому він орієнтує, передусім, на розвиток фінансового мислення, пропонуючи роздуми над проблемами, а також збір інформації, яка складає специфіку саме для цієї конкретної сім'ї. У будь-якому разі рішення приймає сама людина. Виходячи з реалій сім'ї, її бюджету, їй пропонуються відповідні алгоритми мислення як передумова прийняття рішення.

Ми також проаналізували методичні рекомендації щодо організації навчального процесу з розвитку фінансової грамотності, зокрема його проектування в рамках розробки опорних конспектів [54], метою яких є відбір та структурування змісту навчання, вибору форм та методів роботи:

1. Опрацюйте теоретичний матеріал за рекомендованими джерелами.
2. Виберіть основні фінансові поняття з даної теми, складіть глосарій, запропонувавши визначення кожного поняття у формі, зрозумілій для учнів, студентів.
3. Визначте оптимальний зміст з теми, його структурну організацію.
4. Виберіть алгоритми роботи над змістом матеріалу, спроектуйте результати щодо розвитку фінансової компетентності, яких маєте дійти.
5. Визначте форми та методи організації навчальної діяльності.

6. Підберіть комплекс інноваційних методів навчання, ігрових технологій, тренінгів чи їх елементів, які будуть оптимальними для вибраного змісту.

7. Визначте індивідуальні та групові особливості учнів, студентів, зорієнтуйте навчання на реальний рівень їх фінансової компетентності, рівень сформованості їх навчальної діяльності.

8. Проаналізуйте проведене навчальне заняття, визначте його результативність за базовими критеріями якості.

Загалом, слід зазначити, що педагогічні умови та методичні рекомендації щодо забезпечення ефективності навчальної діяльності учнів, студентів, зокрема, ефективності використання ігрових технологій, тренінгів є складним та багатоаспектним. Він включає аналітичну та творчу складові, а також опору на власний досвід, методикау та стиль організації навчальної діяльності.

Висновки до 3-го розділу

Дослідження рівня фінансової грамотності населення України загалом, молодих людей зокрема, засвідчили актуальність проблематики та необхідність розробки сучасних системних підходів до підвищення ефективності фінансово-економічної освіти усіх рівнів, починаючи зі школи, і завершуючи системою післядипломної освіти. Інноваційні підходи та практики професійної підготовки фахівців з фінансової грамотності визначаються комплексом компетентностей, необхідних для молодої людини, щоб вільно орієнтуватися в сучасних фінансово-економічних реаліях.

Пріоритетними є такі форми навчання як ігри, тренінги, дискусії, в рамках яких формується мислення, світоглядні позиції, загалом формується власний досвід роботи з фінансами, аналізу фінансових ситуацій, вирішення фінансових проблем.

Тому головні інноваційні підходи щодо професійної підготовки фахівців з фінансової грамотності стосуються формування: фінансової грамотності в

контексті загальної економічної, фінансової культури; фінансової компетентності та здатності до постійної самоосвітньої діяльності, відстежуючи актуальні тенденції розвитку фінансової сфери, нові підходи до формування фінансової грамотності населення; здатності до постійного оновлення системи фінансової освіти, власного досвіду організації педагогічної діяльності, викладанні курсу «Фінансова грамотність» у відповідному закладі освіти.

Узагальнюючи позиції різних науковців та практиків у сфері розвитку фінансової грамотності, виділені наступні педагогічні умови використання ігрових та тренінгових технологій в системі підготовки майбутніх фахівців до підвищення фінансової грамотності школярів у своїй майбутній професійній діяльності.

Вони стосуються використання ігрових технологій, тренінгів в контексті удосконалення, модернізації навчально-виховного процесу; доцільності використання ігрових методик та тренінгів задля необхідності формування та розвитку мотиваційної сфери майбутніх спеціалістів з фінансової грамотності, готових до ефективної професійної діяльності у різних типах освітніх закладів; необхідності комплексного та цілеспрямованого запровадження інноваційних форм та методів навчання, до яких належать пізнавальні, імітаційно-професійні ігри, тренінги з розвитку фінансової грамотності, які можна використовувати не лише у процесі професійної підготовки, а і майбутньої професійної діяльності, зокрема, у процесі організації навчальної діяльності школярів та ін.

Висновки

Дослідження рівня фінансової грамотності населення України загалом, молодих людей зокрема, засвідчили актуальність проблематики та необхідність розробки сучасних системних підходів до підвищення ефективності фінансово-економічної освіти усіх рівнів, починаючи зі школи, і завершуючи системою післядипломної освіти. Інноваційні підходи та практики професійної підготовки фахівців з фінансової грамотності визначаються комплексом компетентностей, необхідних для молодої людини, щоб вільно орієнтуватися в сучасних фінансово-економічних реаліях.

Мета, завдання та необхідність підготовки фахівців з фінансової грамотності в Україні мають, насамперед, стосуватися забезпечення самого широкого розуміння фінансової грамотності як здатності людини управляти власними фінансовими доходами та витратами, правильно розподіляти гроші та примножувати їх, посиляючись на загальні закономірності, сучасні тенденції розвитку фінансового ринку. Це є проблемою соціальною, педагогічною. Узагальнюючи вищезазначене, слід відмітити, що цільова спрямованість розвитку фінансової грамотності стосується: забезпечення зростання компетентності громадян України, особливо молодих людей щодо здатності орієнтуватися у складних фінансових відносинах, які постійно розвиваються та видозмінюються; посилення грамотності в управлінні власними фінансами, здатність коректно працювати з фінансовою інформацією, аналізувати її, приймати обґрунтовані та виважені фінансові рішення, дотримуватись відповідальної фінансової поведінки; володіння основами зміцнення власної фінансової захищеності у розгалуженій системі шахрайських небезпек, а також захищеності як споживачів фінансових послуг; орієнтування в системі розвитку фінансових інститутів, банківських систем, тощо.

Структура фахової компетентності спеціаліста з розвитку фінансової грамотності представлена через комплекс здатностей до відповідних видів

діяльності. Фахівці в області фінансової грамотності, окрім теоретичної, практичної компетентності, що передбачає знання і розуміння процесів у секторі фінансового розвитку держави, повинні бути спроможні до адекватної організації навчального процесу студентів відповідно до інноваційних тенденцій розвитку компетентнісної професійної освіти. Майбутній викладач з фінансової грамотності також повинен володіти інноваційними підходами, технологіями та методиками організації освітньої діяльності, і головне – мати потребу у постійній самоосвіті, підвищенні власної фінансово-педагогічної компетентності.

Ігри, тренінги, як форми організації навчальної діяльності всіх рівнів (школа, заклад вищої освіти, система післядипломної освіти), відносяться до активних через свою інтерактивну природу, яка передбачає взаємодію учасників навчального процесу з вирішення складних проблем, формування відповідних компетентностей, розвитку особистісних якостей.

Спільними є методичні підходи, які орієнтовані на забезпечення: компетентнісного підходу до організації цього виду діяльності; стимулювання інтерактивних методів взаємодії учасників гри; розвиток комунікативної культури, толерантності взаємовідносин студентів; формування професійно-психологічносередовища, наближеного до майбутньої фахової діяльності у сфері фінансової грамотності.

Ігрові, тренінгові методи навчання в системі розвитку компетентностей в рамках відповідної фінансово-економічної освіти передбачає формування активної позиції студента, який характеризується загальною орієнтованістю у відповідній сфері діяльності, тобто розуміє загальні тенденції розвитку сфери, головні стратегічні напрямки її модернізації та ін. Це формує професійний світогляд, професійне мислення, які забезпечують розуміння проблематики на макрорівні.

Зміст, технології, методики проведення гри міняються відповідно до рівня формування фінансової грамотності майбутнього фахівця, конкретних завдань навчання, індивідуальних та інтелектуальних можливостей студентів.

У науково-методичній та популярній літературі також представлена значна кількість матеріалів, які стосуються методичних порад та конкретних правил щодо удосконалення фінансової грамотності учнів, студентів, дорослих, а також як підвищити власну фінансову компетентність для свого життя та майбутньої професійної діяльності фахівців даного профілю.

Цінність представляють практичні матеріали щодо формування сімейного бюджету, які можуть бути використані в навчальній діяльності з підготовки фахівців фінансової грамотності, а також для їх майбутніх учнів, студентів у процесі викладання курсу «Фінансова грамотність».

Узагальнюючи позиції різних науковців та практиків у сфері розвитку фінансової грамотності, виділені наступні педагогічні умови використання ігрових та тренінгових технологій в системі підготовки майбутніх фахівців до підвищення фінансової грамотності школярів у своїй майбутній професійній діяльності. Вони стосуються використання ігрових технологій, тренінгів в контексті удосконалення, модернізації навчально-виховного процесу; доцільності використання ігрових методик та тренінгів задля необхідності формування та розвитку мотиваційної сфери майбутніх спеціалістів з фінансової грамотності, готових до ефективної професійної діяльності у різних типах освітніх закладів; необхідності комплексного та цілеспрямованого запровадження інноваційних форм та методів навчання, до яких належать пізнавальні, імітаційно-професійні ігри, тренінги з розвитку фінансової грамотності, які можна використовувати не лише у процесі професійної підготовки, а і майбутньої професійної діяльності, зокрема, у процесі організації навчальної діяльності школярів та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Запрошуємо до участі в інтенсив-тренінгу з підвищення фінансової грамотності. URL: <https://www.tneu.edu.ua/news/16081-zaprosuyemo-do-uchast-v-ntensiv-trenngu-z-pdvischennja-fnansovoyi-gramotnost.html> (дата звернення: 11.10.2020).

2. Фінансова грамотність магістратура URL: https://www.tneu.edu.ua/pdf/opp/pubobgov/master/015_finansova_hramotnist_mahistr.pdf (дата звернення: 11.10.2020).

3. Кізима Т. Фінансова грамотність населення: зарубіжний досвід і вітчизняні реалії. *Вісник ТНЕУ*. Тернопіль, 2012. №2. С. 64-71.

4. Финансовая грамотность и защита потребителей: незамеченные аспекты кризиса. / Рекомендация ОЭСР относительно надлежащей практики финансового образования и знаний о кредитах. ОЭСР: 2009. 20 с.

5. Калініченко О.О., Вікарчук О.І., Ніколаєнко С.М Економіка. ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ – ЗАПОРУКА УСПІШНОГО НАСЕЛЕННЯ. *Управління. Інновації*. Випуск №1. С. 24

6. Блискавка О., Зеленцова А. Фінансова грамотність населення та розвиток національної економіки. *Інформаційно аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку*. 2009. URL: <http://ua.forua.com/economics/.../131317.html> (дата звернення 21.10.2020).

7. Блискавка О., Зеленцова А. Фінансова грамотність населення та розвиток національної економіки. URL: <http://www.nifi-abik.ru/nifi/info/pres002.pdf> (дата звернення 21.10.2020)

8. Ломачинська І.А. Фінансова грамотність як основа оптимізації фінансової поведінки в умовах глобалізації. *Вісник ОНУ ім.І.І.Мечнікова*. 2011. Т.16. С. 116-124. 149 с.

9. Стасюк В.Д. Педагогічні умови професійної підготовки майбутніх економістів у комплексі «школа – вищий заклад освіти»: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / В.Д. Стасюк. Одеса, 2013.

10. Проєкт USAID «Трансформація фінансового сектору»:2019 р.

11. Захист прав споживачів фінансових послуг: поінформовані та захищені споживачі – запорука підвищення довіри до фінансового сектору. *Проєкт USAID «Розвиток фінансового сектору» (FINREP). 2009-2012. 104 с.* URL: http://www.finrep.kiev.ua/download/legal_publication_jan2013_ua.pdf (дата звернення 28.10.2020).

12. Роберт Бонд. Фінансова грамотність та обізнаність в Україні: Факти та висновки. URL: http://www.uaib.com.ua/files/articles/1369/84/finlit_survey_6dec2010_ua.pdf (дата звернення 28.10.2020)

13. Фесенко, Ганна Анатоліївна. Підготовка майбутніх учителів математики до підвищення фінансової грамотності учнів профільної школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2018. 243 с.15 с.

14. Славянська Н. Підвищення фінансової грамотності : комерційний проєкт чи державна необхідність? Вісник НБУ, 2013. С. 31–35.

15. Що таке фінансова грамотність? URL: <https://biznecat.com/informatsiia/74-shcho-take-finansova-gramotnist.html> (дата звернення 01.11.2020)

16. Фінансова грамотність. Фінанси. Що? Чому? Як? Навчальний посібник 2019. 272 с.

17. Калініченко О.О., Вікарчук О.І., Ніколаєнко С.М. ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ – ЗАПОРУКА УСПІШНОГО НАСЕЛЕННЯ. *Управління. Інновації*. Випуск №1. С.24

18. Смовженко Т, Кузнецова А. Впровадження фінансової грамотності в Україні: сучасний стан і перспективи *Вісник Національного банку України*. 2013. № 9. С. 8-16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnbu_2013_9_8 (дата звернення 01.11.2020)
19. Пометун, О. І. Пироженко Л.В. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід. А.С.К., 2004. 192 с. 9 с.
20. Орієнтація ігрових методів навчання. URL: https://stud.com.ua/78278/menedzhment/oriyentatsiya_igrovih_metodiv_navchannya#srcannot_1 (дата звернення 05.11.2020)
21. Орієнтація ігрових методів навчання. URL: https://stud.com.ua/78278/menedzhment/oriyentatsiya_igrovih_metodiv_navchannya#srcannot_3 (дата звернення 05.11.2020)
22. Орієнтація ігрових методів навчання. URL: https://stud.com.ua/78278/menedzhment/oriyentatsiya_igrovih_metodiv_navchannya#srcannot_4 (дата звернення 05.11.2020)
23. Котенко Т. М. Тренінг як засіб активізації навчання у вищій школі. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*, 2009, випуск 16 ч. II. С.143-147
24. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. *Метод. посіб. для студентів магістратури. Центр навч.л-ри*. 2003. 316 с. 45 с.
25. Концепція розвитку освіти України на період 2015-2025 років URL: <http://old.mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/1414672797/> (Дата звернення 14.11.2020)
26. Шелест О.Л., Дубровіна В.А.. Методичні рекомендації до використання тренінг-гри «Cash-flow» та ділової гри «Меком» при викладанні дисциплін «фінансова діяльність суб'єктів підприємництва» та «економіка і фінанси підприємства». ХТЕІ КНТЕУ, 2016. 40 с.

27. Гурьянова, О. Н. Использование ролевых игровых ситуаций при формировании коммуникативных умений : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Москва, 1999. 149 с. 35 с.
28. Шевцова, Л. Активізація пізнавальної діяльності учнів за допомогою ситуативних завдань. Дивослово, 2001. № 12. С. 43-45.
29. Проєкт USAID «Трансформація фінансового сектору». Гра. URL: <https://fst-game.usu.org.ua> (дата звернення 15.11.2020)
30. Ремньова, Л. М.; Парубець, О. М.; Панченко, О. І.; Штирхун, Х. І. Фінансова ігротека «Steps to Success» : навчальний практикум для підвищення фінансової грамотності студентів економічних та неекономічних спеціальностей усіх форм навчання. URL: <http://ir.stu.cn.ua/handle/123456789/18317> (дата звернення 15.11.2020)
31. Ганеева А. Р. Веб-квест в педагогике URL: www.naryishkin.spb.ru (дата звернення 15.11.2020)
32. Садовская Ж.И. Использование технологии веб-квеста как способа повышения мотивационной деятельности студентов./ Электросталь: Новый гуманитарный институт, 2011. С.287-289.
33. Фесенко Г.А. Підготовка майбутніх учителів математики до підвищення фінансової грамотності учнів профільної школи: дис... канд. пед. наук: 13.00.04 – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2018. 317с.
34. Ситуаційна методика навчання: Теорія і практика. Центр інновацій та розвитку, 2001.
35. Котенко Т.М.. Тренінг як засіб активізації навчання у вищій школі// *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*, 2009. Випуск 16 ч. II. С.143-147

36. Павленко А.Ф. та ін. Сучасні тренінгові технології навчання ведення бізнесу / Навч.-метод.посіб: У 6 кн./ КНЕУ, 2003. Кн.2. Методичне керівництво для викладачів тренерів. 300 с.

37. Кафедра фінансів. ТНЕУ. URL: [HTTP://KAF-FIN.TNEU.EDU.UA](http://KAF-FIN.TNEU.EDU.UA) (дата звернення 17.11.2020).

38. Тренінг: грані багатства, основи фінансової культури. URL: <https://rozvytok.top/treningi/trening-grani-bagatstva-osnovy-finansovoyi-kultury/> (дата звернення 17.11.2020).

39. Курси фінансової грамотності «Фінансова обізнаність для впевненого майбутнього». В рамках проекту USAID «Трансформація фінансового сектору». URL: <https://uacrisis.org/uk/55680-kurs-finansovoyi-gramotnosti/> (дата звернення 20.11.2020)

40. Конференція з поширення інформації та Технологічна ярмарка у Кошице в рамках проекту CONTENT. URL: <https://www.nung.edu.ua/content> (дата звернення 21.11.2020)

41. Тренінг з фінансової грамотності для громадських організацій. URL: <http://www.pgrgf.com/treninh-z-finansovoi-hramotnosti-dlia/> (дата звернення 21.11.2020)

42. Тренінг з фін. грамотності. URL: <https://moemisto.ua/zt/trening-finansova-gramotnist-164656.html> (дата звернення 21.11.2020)

43. ТРЕНІНГ "ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ ДЛЯ МОЛОДІ". URL: <https://2event.com/ru/events/643937#/> (дата звернення 21.11.2020)

44. Приходько Б. Стратегічні напрями підвищення рівня фінансової грамотності населення України . Вісник Національного банку України. – Київ, 2014. №2. (216). – С. 11–16.

45. Финансовая грамотность и защита потребителей: незамеченные аспекты кризиса: Рекомендация ОЭСР относительно надлежащей практики финансового образования и знаний о кредитах. ОЭСР, 2009. 20 с.

46. Захаркіна Л.С., Катериніна К.П.. Підвищення рівня фінансової грамотності населення України. Економічний форум, 2014. № 4. С. 200-207

47. Захаркіна Л.С. Вибір оптимального варіанту банківсько-страхової інтеграції на основі концепції "bancassurance". Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки, 2014. Вип. 5(4). С. 54-57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2014_5%284%29__15 (дата звернення 25.11.2020)

48. Філончук З. В. Методичні аспекти впровадження навчально-методичного комплексу для підготовки вчителів до викладання курсів фінансової грамотності. Педагогічний альманах, 2016. Випуск 31. С.195-196

49. Безверха В.В. Понятійно-контекстна методика в формуванні фінансово-економічного мислення у студентів професійнопедагогічного коледжа: автореф. дисс. канд. пед. наук : 13.00.08. Магнітогорск, 2002. 12 с.

50. Болтянська Т.О. Ситуативні задачі як средство формування фінансово-економічного мислення студентів техникума : автореф. дисс. канд. пед. наук : 13.00.08. Екатеринбург, 2006. 16 с.

51. Левчук С. Як оцінити вчителя. URL: <http://osvita.ua/school/method/1710/> (дата звернення 28.11.2020).

52. Андрійчук. В. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ. Міжнародний мультидисциплінарний науковий журнал «Л'ОГОΣ. Мистецтво наукової думки» №8. URL: [2019https://www.researchgate.net/publication/337913758_PIDGOTOVKA_MAJBUTNIIH_UCITELIV_DO_FORMUVANNA_FINANSOVOI_GRAMOTNOSTI_UCNIV_POCHATKOVOI_SKOLI](https://www.researchgate.net/publication/337913758_PIDGOTOVKA_MAJBUTNIIH_UCITELIV_DO_FORMUVANNA_FINANSOVOI_GRAMOTNOSTI_UCNIV_POCHATKOVOI_SKOLI) (дата звернення 28.11.2020)

53. Михальчук Л. Сімейний Бюджет. URL: <https://simeinyi-budzhet.ua/moneyandlove> (дата звернення 28.11.2020)

54. Активізація пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання математики. URL: <http://www.refsua.com/referat-8193-5.html> (дата звернення 29.11.2020)

Додаток А

Тренінг на тему «Фінансова грамотність сучасної молоді у контексті складання сімейного бюджету»

Мета заходу: підвищити рівень фінансової грамотності учнів з проблем складання сімейного бюджету. За короткий час зібрати максимальну кількість різних думок, залучити до роботи тих, хто зазвичай пасивний і соромиться брати участь у дискусіях, активізувати уяву і творчі здібності учасників, уможливити їх відхід від стереотипних уявлень і стандартних схем.

Методи та прийоми: відкритий діалог, короткі записи.

Обладнання: аркуші паперу, маркери, ватман, кольорові олівці, ноутбук для показу презентації.

Орієнтовний час: 40 хв.

Хід гри

Клас поділено на 6 команд по 4 учня у кожній. Кожній команді було запропоновано обрати по 1 людині, яка буде капітаном (головою сім'ї) і повинна записувати на ватмані всі запропоновані ідеї.

Для того щоб учні могли розуміти, які відповіді на питання потрібно обрати було коротко роз'яснено:

1. Бюджет – це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади АРК та органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду.

2. **Сімейний бюджет** – це співвідношення доходів і витрат родини. Проте, в залежності від величини доходів і витрат бюджет може бути трьох видів. Якщо доходи дорівнюють витратам, то бюджет є **збалансованим**, якщо витрати перевищують доходи – бюджет **дефіцитний**, якщо доходи перевищують витрати – бюджет **надлишковим**.

Що таке «доходи» та звідки вони надходять до сімейного гаманця?

Рис. 1.1. Доходи сімейного гаманця

Чи завжди гаманець залишається наповненим? На що витрачаються гроші із сімейного гаманця?

Сімейний бюджет складається у вигляді балансу доходів і витрат сім'ї. Слово "баланс" французьке і означає ваги. В економіці воно означає рівновагу, а точніше: доходи = витрати.

Перелік запропонованих питань:

1. Визначення виду бюджету сім'ї із запропонованими даними: Заробітна плата тата – 4 400 грн., мами – 3 200 грн., пенсія бабусі – 1 400грн., стипендія дочки - 1000 грн.

Доходи витрачають на товари і послуги, необхідні для життя людини та існування сім'ї. В результаті доходи перетворюються в витрати.

Рис. 1.2. Видатки сімейного гаманця

Витрати на продукти харчування – 2 050 грн., дизельне паливо – 980 грн., комунальні послуги – 820 грн., за електроенергію – 260грн., за воду – 70 грн., відвідали кінотеатр – 140 грн. купили зошити та інші кацтовари– 1590 грн., одяг– 740 грн., взуття – 960 грн., витрати на ліки бабусі- 320 грн.

2.Створення профіцитного бюджету команди на тиждень з доходом 1000грн. на 1 людину(4000 на команду) за умов квартплати 3000грн. на місяць, комунальні послуги 2000грн. на місяць, засоби гігієни приблизно 400 грн. на місяць і виходячи з приблизно реальних цін на продукцію(витрати на харчування щоденні і з розрахунку 3-х разового денного харчування по 250 гр. продукції на кожного учасника команди).

Таблиця 1.1.**Приклад таблиці цін на продукцію**

М'ясо	110грн/кг
Картопля	13грн/кг
Гречка	20грн/900гр.
Рис	16грн/900гр.
Морква	10грн/кг
Буряк	8грн/кг
Печериці	50грн/кг
Молоко	23грн/900гр

Критеріями оцінювання є створення якнайбільш профіцитного бюджету зі збереженням збалансованості харчування.

У кожній з команд було 15 хвилин для обговорення та складання бюджету. Після чого перевірено відповіді усіх команд, і кожна отримала свої бали. В кінці гри-змагання були підведені короткі підсумки, оголошено переможця.